

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

Bencsik Péter

Nemzetközi diplomáciai kapcsolatok a huszadik században

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen
készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

Miről lesz szó ebben a tananyagban?

Ez a tananyag egy bevezető jellegű videóleckéből és kilenc olvasóleckéből (pdf, egy fájlba fűzve) áll. A 20. század politikatörténetének (is) a legfontosabb fejezete a nagyhatalmi kapcsolatok, a nemzetközi együttműködés és a konfliktusok témaköre. Ennek ismerete nélkülözhetetlen ahhoz is, hogy az egyes országok történetét megértsük. Természetesen csak a diplomácia-történet legfontosabb elemeire, a világtörténetű jelentőségű eseményekre van mód itt kitérni. Emellett legalább röviden a kelet-európai államok közötti kapcsolatokra is utalok. Az 1945 utáni korszakban már a harmadik világon belüli kapcsolatok is hangsúlyosabban jelennek meg. Ennek ellenére az e térségekre vonatkozó tananyagokat érdemes külön is átnézni, mivel kölcsönösen kiegészítik egymást. (A Nyugat-Európával és az Egyesült Államokkal foglalkozó külön tananyagok viszont tudatosan mellőzik a külpolitikai jellegű elemeket!)

Figyelem!

A tananyag jellegénél fogva igen sok fogalmat, nevet és évszámot tartalmaz. Emellett az egyes olvasóleckék a jelenkori egyetemes történelem többi tananyagánál némileg hosszabbak is, ezért **elsajátítására is több időt kell szánni**. Érdemes ezért több alkalommal is elolvasni az olvasóleckék szövegét, az összetartozó fogalmakat, neveket és évszámokat külön is kigyűjteni és együttesen megtanulni. A tananyaghoz tartozó ppt-bemutató az itt olvasottak rövid vázlatára ugyan, de helyenként az olvasóleckékhez képest többlet-információt is tartalmaz, valamint anyagának strukturálása is eltér a pdf szövegének szerkezetétől.

Az olvasóleckék szövegében a személyneveket (első előfordulásuknál) **pirossal**, az évszámokat **zölddel**, a fogalmakat **késsel** emeltem ki. További kiemeléseket **sárgával**, aláhúzással, esetleg **félkövér** szedéssel végeztem el.

A leckék alapos feldolgozását követően töltsék ki a hozzájuk tartozó rövid tesztek. Figyeljenek a kérdésekre, mert gyakran a helytelen válasz megjelölése lesz a feladat. Ha a teszt 75% alatti eredményt hoz, javaslom, hogy újra olvassák el a kérdéses leckét.

Tartalomjegyzék

1. A 20. század őskatasztrófája – a „Nagy Háború” és következményei.....	3
2. A párizsi békekonferencia.....	4
3. Az új nemzetközi rendszer alapvonásai és a húszas évek nemzetközi kapcsolatai.....	9
4. Válság a világgazdaságban – válság a nemzetközi kapcsolatokban	14
5. A II. világháború: a tengelyhatalmak támadásában	19
6. Fordulat a II. világháborúban és a szövetségesek győzelme.....	24
7. A bipoláris világrend kialakulása	29
8. A klasszikus hidegháború, valamint az enyhülés első hulláma – a hosszú ötvenes évek	34
9. A kubai rakétaválságtól Helsinkig	39
10. A hidegháború vége	44

1. A 20. század őskatasztrófája – a „Nagy Háború” és következményei

Nézze meg a 20_sz_oskatasztrofaja nevű videófájlt, szükség esetén többször is. Figyeljen a képekre, a feliratokra és a szöveges magyarázatra is.

Érdeemes megnézni az alábbi angol nyelvű videósorozatot is, mely néhány kisebb tárgyi tévedés ellenére jól – és sajátos humorral – foglalja össze az első világháború kezdete előtti eseményeket. Különösen ajánlom az első részben szereplő információkat.

<https://www.youtube.com/watch?v=S-wSL4WqUws>

<https://www.youtube.com/watch?v=kyCmh9G1fpo>

<https://www.youtube.com/watch?v=zroZqvr4whk>

<https://www.youtube.com/watch?v=WukYrrTH3ms>

Többet akarok tudni

Audoin-Rouzeau, Stéphane – Becker, Annette: *1914–1918, az újraírt háború*. Budapest: L’Harmattan–Atelier, 2006.

Burgdorff, Stephan – Wiegrefe, Klaus (szerk.): *Az első világháború. A 20. század őskatasztrófája*. Budapest: Napvilág, 2010.

Tomka Béla (szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon*. Budapest: Országgyűlés Hivatala, 2015.

Bencsik Péter: Az első világháború okairól. *Belvedere Meridionale*, 27. évf. (2015) 4. sz. 5–23.

Ellenőrző kérdések

Nyissa meg az alábbi fájlt és válaszoljon a feltett kérdésekre!

oskatasztrofa.htm

Ha nem érte el a 75%-ot, nézze át újra a lecke szövegét és ismétlje meg a tesztet!

Feladat a kiválósághoz

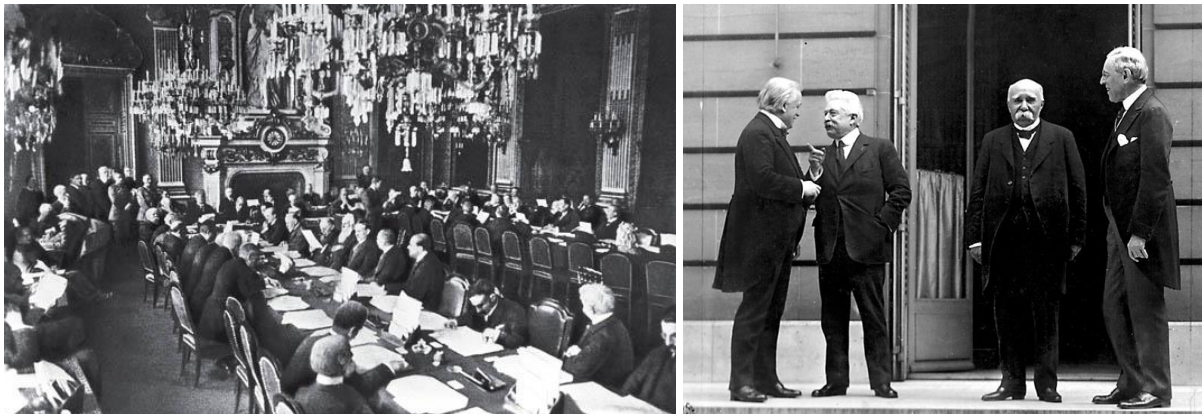
Keressen a videóban látható propagandaképekhez hasonló további első világháborús plakátokat. Készítsen róluk összehasonlító elemzést, a témára vonatkozó szakirodalom felhasználásával!

2. A párizsi békekonferencia

1919. január 18-án a versailles-i palota tükörtermében megnyitották a békekonferenciát. A helyszín és a dátum a Német Császárság 1871-es kikiáltására utalt. A hosszú 19. században üléselő békekongresszusok – az ún. európai **nagyhatalmi koncert** tagjai – mindig sikeresen kötöttek kompromisszumos békét, amelyet a legyőzöttek is elfogadtak. Ezúttal nem így történt: **a jó békecsinálás művészetét a nagyhatalmak elfelejtették**. Ennek számos oka volt.

Először is, **a veszteseket meg sem hívták** az eseményre, így ők a békét nem szerződésnek, hanem **diktátumnak** tekintették. Egyes történészek szerint ez tudatos döntés volt a győztesek részéről. Mások arra hívják fel a figyelmet, hogy eleinte csak a győztesek közötti egyeztetést végző **„előkonferencia” ült össze**, amely később akart a vesztesek meghívásával átalakulni **békekongresszussá**. Erről azonban menet közben „megfeledkeztek”. (A diplomáciában korábban példa nélküli, hogy egy jelentős háborút csak egy konferencia zárjon le és ne kongresszus.) Rossz döntés volt, hogy a helyszín Párizs lett. A francia sajtó hisztérikus németellenessége ugyanis olyan hangulatot keltett, ami minden résztvevőre rányomta a hangulatát.

A konferencia három szinten zajlott. A **plenáris ülésnek** nem volt nagy jelentősége. A **szakértői bizottságok** készítettek elő a különféle javaslatokat (a túl sok bizottság miatt ezek teljesen átláthatatlanná váltak), de végül a **Legfelsőbb Tanács** döntött. Ezt eredetileg **tízek tanácsának** hívták, az öt győztes nagyhatalom (USA, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Japán) 2-2 tagja vett részt benne. Később a testületből kivált a külügyminiszterek tanácsa (öt fő), míg a Legfelsőbb Tanácsból Japán kiszorult, így az **négyek tanácsaként** működött (**Woodrow Wilson, David Lloyd George, Georges Clemenceau, Vittorio Orlando**), de időnként az olasz Orlando ezen belül is háttérbe szorult. A német béke megkötése után Wilson hazatért az USA-ba, Lloyd George Angliába, ekkor a Főtanács ismét átalakult.

A békekonferencia kezdete – Lloyd George, Orlando, Clemenceau és Wilson

A konferencia elvileg elfogadta a béke alapelveinek a Wilson által javasolt **népek önrendelkezési jogát** és az amerikai elnök **1918. januári tizennégy pontját**. A britek és a franciák azonban valójában az előző században alkalmazott stratégiai határmegvonásokat támogatták. Így a konferencia eleve hazug módon működött. Ráadásul **Wilsonnak nem voltak kidolgozott elképzelései**, csak a magasztos elvek. Így mindig valamilyen francia vagy brit javaslatot tárgyaltak, amelyek viszont túlzó követeléseket támasztottak. A rutinos európai diplomaták tudták, hogy később engedniük kell, míg a naiv amerikaiak kezdettől fogva a véglegesnek szánt, általuk igazságosnak tartott javaslatot képviselték. Végül ezek kompromisszuma, azaz **az igazság és a bosszú keveréke alakult ki**. E helyzet miatt Wilson állandóan bírálta a francia javaslatokat. A párizsi sajtó ezért hamarosan németbérencnek titulálta őt. Wilsont a többiek az orránál fogva vezették: ha szigorú feltételeiket magasztos szavakkal, az elnöknek tetsző kifejezésekkel tállták, ő hajlandó volt elfogadni azokat. **Idővel Wilson saját elveivel szögesen szembenálló javaslatokat is felkarolt**. Végül már csak egyetlen ötletéhez, a **Nemzetek Szövet-**

sége létrehozásához ragaszkodott. Úgy vélte, a békék talán igazságtalanok lesznek, de a Népszövetség majd képes lesz orvosolni minden problémát.

A versailles-i béke aláírása (Sir William Orpan festménye, *Imperial War Museum London*, – *public domain*)

A négyek fő feladata a német béke tárgyalása volt. Bár a többi kérdés is eléjük került, azokra kisebb figyelmet fordítottak. E tekintetben a revans-vágyó franciák Clemenceau vezetésével „kARTHÁGÓI BÉKÉT” akartak, Németország súlyos megcsönkítésével. A britek régi egyensúly-politikájuk miatt, az USA pedig az önrendelkezési jog miatt sem támogatta ezt. Végül sikerült a túlzó francia követeléseket megakadályozni, ám a béke így is túl kemény lett, hogy a németek valóban elfogadják, ám ahhoz nem, hogy meggátolja Németország talpra állását. A németek végül a tükörteremben, a szarajevói merénylet ötödik évfordulóján (1919. június 28.) írták alá a versaillesi békét. Németország elvesztette területe 13 és lakossága 10%-át (összesen 71 ezer km²-t; Elzász-Lotaringia újra francia lett; Eupent Belgiumhoz, Észak-Schleswiget Dániához, Posen vidékét, Felső-Szilézia egy részét és a „korridor” Lengyelországhoz csatolták. Ez utóbbi révén a maradék német területet kettévágták.) A legsúlyosabb területi csapás azonban az Anschluss tilalma volt. A franciák nem fogadták el, hogy a „maradék Ausztria” (83 ezer km²) csatlakozzon Németországhoz. Ennek révén ugyanis az elcsatolások ellenére is nőtt volna az ország területe és lakossága. Memel és Danzig szabad város lett, a Saar-vidék pedig népszövetségi ellenőrzés alá került (francia befolyás alatt). A Saar-vidéken 15 évvel később népszavazást kell tartani a terület hovatartozásáról. Nem sikerült viszont a franciáknak elérni azt, hogy leválasszák (esetleg ők maguk annektálják) a Rajna-vidék egészét. Ehelyett a térség 15 évre antant megszállás alá került, illetve (a Rajna jobb partján 50 km-es sávjával együtt) demilitarizált zónává alakult.

A versailles-i békeszerződés (1919. június 28.)

42. cikk. Németországnak tilos akár a Rajna bal partján, akár annak jobb partján e folyótól keletre 50 km-es távolságban megvont vonaltól nyugatra erődítményeket fenntartani vagy létesíteni.

43. cikk. Ugyancsak tilos a 42. cikkben említett övezetben fegyveres erők fenntartása vagy összevonása [...]

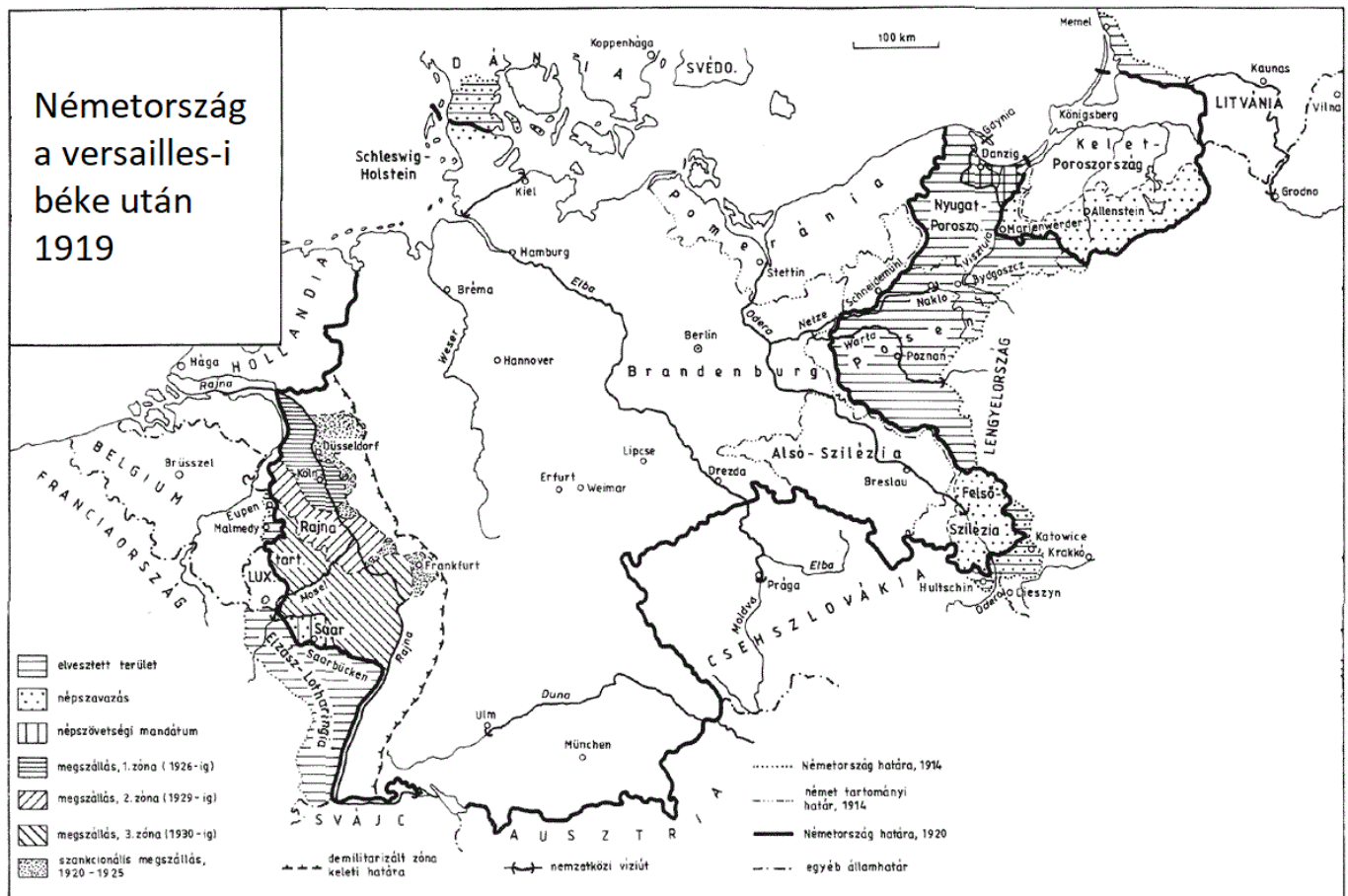
80. cikk. Németország elismeri és szigorúan tiszteletben fogja tartani Ausztria függetlenségét [...]; elismeri, hogy ez a függetlenség elidegeníthetetlen, kivéve a Nemzetek Szövetsége Tanácsa beleegyezését. [...]

160. cikk. Legkésőbb 1920. március 31-én a német hadsereg legfeljebb hét gyaloghadosztályból és három lovashadosztályból állhat [...] összlétszáma nem haladhatja meg a 100.000 főt, ideértve a tiszteket [...]

173. cikk. Az általános hadkötelezettséget Németországban el kell törölni. [...]

231. cikk. A Szövetséges és Társult Kormányok kijelentik és Németország elismeri, hogy Németország és szövetségesei [...] felelősek mindazokért a veszteségekért és károkért, amelyeket a Szövetséges és Társult Kormányok, valamint polgáraik Németország és szövetségesei támadása folytán rájuk kényszerített háború következményeképpen elszenvedtek.

A németek elvesztették összes gyarmatukat is (ezt a britek és a franciák osztották fel). További súlyos pont volt, hogy Németországot (és szövetségeseit) egyoldalúan felelősnek minősítették a háborúért (háborús bűnösség vádja). Az általa okozott károkért jóvátételre kötelezték, ám ennek összegét még nem határozták meg. Bár az ország elvesztette saar-vidéki és sziléziai bányáit is, még szénszállítást is előírtak neki. Nem tarthatott hadiflottát, hadseregét pedig százezer főben korlátozták. Szövetséges szempontból hiba volt azonban, hogy ez nem sorozott, hanem hivatásos hadsereg volt (az éveken át szolgáló katonák révén felállt egy százezres tiszti kar). A németek eljátszottak a gondolattal, hogy nem írják alá a békét. Végül megtették, de nem fogadták el és az első adandó alkalommal bosszút akartak állni.

Németország területi változásai (Pándi Lajos *Köztes-Európa atlaszából*)

A Párizs környéki békék következő darabját Ausztria írta alá 1919. szeptember 10-én (saint-germaini béke). Az osztrákok lemondtak birodalmuk nem német részeiről. Ugyanakkor elvesztettek német-lakta területeket is a Cseh-medence peremén és Dél-Tirol északi részén. Ausztria többször deklarálta csatlakozását Németországhoz, de ezt megtiltották neki. Sikeres katonai ellenállása révén viszont népszavazást írtak ki Karintiában, amit így meg tudott tartani. Egyedüli vesztes államként területet is kapott (Magyarországtól, igaz, végül Sopron nélkül). Az Anschluss tiltásáért cserébe gazdasági és egyéb téren is kedvezményeket kapott.

Bulgária 1919. november 27-én írta alá a neuillyi békét. A bolgárok területi nyereségben reménykedtek (etnikai alapon), ám elcsatolták tőlük háborús hódításaikon túl Égei-tengeri kijáratukat a görögök és négy kisebb nyugati területet a jugoszlávok javára.

E tananyag egyetemes történeti jellege miatt nem szól a trianoni békéről. Török békéből viszont kettő is született. Előbb a szultán küldöttei írták alá a megalázó sèvres-i békét (1920. augusztus 10.) Ennek értelmében Görögország megkapta volna Drinápoly és Szmirna vidékét,

önálló Örményország és autonóm Kurdisztán alakult volna, a **tengerszorosok** brit, Délnyugat-Anatólia olasz, a délkeleti részek francia érdekszférává váltak volna. Miután a törökök **Musztafa Kemál** vezetésével fellázkodtak a szultáni hatalom és a béke ellen is, egy rövid keleti és hosszú görög–török háború után **1923. július 24**-én egyenlő felekként tárgyalva írták alá a **lausannei békét**. Kemál vezetésével Törökország nyugatias demokratizálódásra tett kísérletet.

A békekonzferencia egyébként általában nem a vesztes, hanem a **győztes országok ügyeit tárgyalta**. A győztesek igényeit hallgatta meg és vitatta meg, így alakultak ki a vesztesek határai is. A legtöbb időt így arra fordították, hogy a győztesek egymás közötti vitáit megoldják. Fiume (olasz–jugoszláv), a Bánát (jugoszláv–román) és Teschen (csehszlovák–lengyel) ügyében is súlyos konfliktus alakult ki. A Bánátban és Teschen körül sikerült a terület felosztása révén hosszú távon jó megoldást elfogadni (bár utóbbi miatt 1938 és 1947 között további viták voltak). Fiume városállammá alakult, de később Olaszország annektálta.

Bár felmerült, hogy Oroszország részt vegyen a konferencián, de a bolsevikokat nem akarták, a fehéreket pedig nem volt értelme meghívni. **Az orosz határokról így nem a konferencia döntött**, hanem elhúzódó háborúk. **George Curzon** brit külügyminiszter azonban javasolt egy olyan határt, ami kijelölte a mindenképp lengyel kézen maradó területet (**Curzon-vonal**). Az **1921-es rigai béke** azonban 200 km-rel keletebbre tolt a határvonalat. Lengyelországhoz hasonlóan függetlenné vált Finnország, Észtország, Lettország és Litvánia (de Ukrajna nem).

A lengyel vezérkar és katonák a varsói csata (lengyel–szovjet orosz háború) idején, 1920

A mandátumok (részlet a Népszövetség alapokmányából – 1919)

22. cikk. 1. Oly gyarmatokra és területekre nézve, amelyek az elmúlt háború következtében megszűntek az őket azelőtt kormányzó Államok fennhatósága alá tartozni, s amelyekben olyan népek laknak, amelyek a mai világ különösen nehéz viszonyai között még nem tudják magukat kormányozni, alapelvül mondatik ki, hogy ezeknek a népeknek jóléte és fejlődése a civilizáció szent hivatása [...]

2. Ezen alapelv gyakorlati megvalósításának legalkalmasabb módja az, hogy a népek feletti gyámságra megbízást azok a fejlettebb nemzetek nyernek, amelyek [...] tapasztalataiknál [...] fogva leginkább képesek és hajlandók ennek a felelősségnek vállalására; [...] a gyámságot a Szövetség [...] nevében gyakorolják.

A békekonzferencia **hibás döntések egész sorát hozta meg az Európán kívüli területek** kapcsán is. A volt német gyarmatok és a török függésben álló arab területek önállóságát nem fogadták el, de Wilsonra tekintettel ezek nem maradhattak gyarmatok sem. Így ezek a Népszövetség ún. **mandátum-rendszerének** részeivé váltak. A britek, franciák (és mellettük Afrikában a belgák, Océániában pedig a japánok) kaptak mandátumot arra, hogy **amíg az ott élő népek nem válnak alkalmassá az önkormányzatra**, addig ők kormányozzák e területeket. Fejlettségük alapján háromféle mandátumot hoztak létre (A, B és C típus). E szisztéma főleg a **Közéle-Keleten** okozott problémát, mert **az arab nacionalizmus már teljes önállóságot szeretett volna**. Ehelyett Szíria és Libanon francia, Mezopotámia, Jordánia és Palesztina brit „mandátum” (ténylegesen gyarmat) lett, csak az Arab-félszigeten jött létre önálló állam (a későbbi Szaúd-Arábia). Mindez az első világháború alatti **titkos szerződések** nyomán alakult így és **komoly**

Nyugat-ellenességet keltett az arab területeken. Különösen összetett helyzet alakult ki Palesztinában, mivel 1917-ben James Balfour brit külügyminiszter egy „zsidó nemzeti otthon” létrehozását ígérte meg (Balfour-nyilatkozat). Ez arab–brit, arab–zsidó és zsidó–brit ellentétet egyaránt kialakított (mivel az ígéret beváltása is felemás volt).

Hájim Vejcman és Fejszál herceg, a zsidók és az arabok küldötte a békekonferencián (a fotó 1918-ban Szíriában készült) – Pekingi diákok tüntetnek, 1919. május 4.

Ázsia jelentős országai is csalódtak a Nyugat demokratikus elveiben. A győztes nagyhatalmak közé tartozó Japánt fokozatosan kizárták a fontos döntésekből. Japánnak ugyanakkor csak két fontos célja volt. Egyrészt a „faji egyenlőség” kimondása, amelyre azonban a Nyugat képtelen volt. Az ausztrál miniszterelnök és Wilson is japán bevándorlástól tartott, s a legtöbb nyugati vezető szilárdan hitt a fehér „faj” felsőbbrendűségében – mai szemmel nézve rasszisták voltak. Japán javaslatát elutasították. A távol-keleti szigetország ennek hatására hamar Nyugat- és demokrácia-ellenessé vált. A szélsőjobboldali diktatúra az országban részben ennek eredményeként alakult ki. Japán másik követelése az ázsiai és óceániai német érdekeltségek megszerzése volt. Ezt végül sikerült is elérnie, ám ez súlyosan sértette a szintén győztes szövetséges Kína érdekeit. Az északkelet-kínai Santung-félsziget visszaszerzése a német uralom alól fontos kínai cél volt, ám e terület Japán birtokába került. Kína is csalódott a Nyugatban. 1919. május 4-én óriási tüntetések robbantak ki („május 4. mozgalom”). A tömegben ott volt a fiatal Mao Ce-tung. Kína is eltávolodott a nyugati demokrácia elveitől, de Japánnal szemben inkább balratolódott, Szovjet-Oroszországgal keresett kapcsolatokat.

Ily módon a békekonferencia sem Európában, sem Ázsiában nem volt képes tartós és megnyugtató rendezésre, hanem további konfliktusokat generált az első világháborúhoz képest.

Többet akarok tudni

MacMillan, Margaret: Béketeremtők. Az 1919-es párizsi békekonferencia. Budapest: Gabo, 2005.

Ormos Mária – Majoros István: Európa a nemzetközi küzdőtéren: felemelkedés és hanyatlás, 1814–1945. Budapest: Osiris, 2003. 251–269.

Ellenőrző kérdések

Nyissa meg az alábbi fájlt és válaszoljon a feltett kérdésekre!
parizs.htm

Ha nem érte el a 75%-ot, nézze át újra a lecke szövegét és ismétlje meg a tesztet!

Feladat a kiválósághoz

A békekonferenciával kapcsolatos könyvek, tanulmányok és források alapján gyűjtse össze a győztes és a vesztes országok követeléseit és érveit. Vesse össze ezeket egymással!

3. Az új nemzetközi rendszer alapvonásai és a húszas évek nemzetközi kapcsolatai

Bár Európa világtörténelmi vezető szerepe alaposan megroggyant az első világháborúban, a két háború közötti nemzetközi kapcsolatok mégis **meglepően Európa-centrikusak** voltak. Ennek fő oka, hogy a potenciálisan vezető szerepbe kerülő Egyesült Államok legalábbis látszólag elzárkózásra törekedő (**izolacionista**) politikát követett – bár ez egyre kevésbé volt lehetséges. **Az USA** már **1921–22** fordulóján **fontos szerződéseket írt alá** a háborúban győztes nagyhatalmakkal **Washingtonban**: 1. a Csendes-óceáni szigetekről; 2. az egyes hatalmak **hadiflottáinak méretéről** (a brit és az amerikai flotta nagysága egyforma lett és Japáné sem sokkal maradt el ettől); 3. Kína függetlenségéről és az ottani nyitott kapuk elvéről (ennek következtében Japán elvileg visszaadta Santungot Kínának). Az USA mindvégig figyelemmel követte az európai gazdasági helyzet alakulását és időnként be is avatkozott abba. Fenntartotta az **1823**-ból származó **Monroe-elvet**, vagyis azt, hogy „Amerika az amerikaiaké”, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy a **nyugati félgömbön belül más nagyhatalom beleszólását nem tolerálják**.

A washingtoni konferencia: a flottaegyezmény aláírása, 1922

Az európai diplomáciai színtéren három hatalmi központ jelent meg. 1. Eleinte a **győztes nyugati demokráciák** (az egykori antant-hatalmak) képezték a legjelentősebb és egyben hegemon csoportot. Franciaország kísérletet tett egy kontinentális vezető szerep kiépítésére; a britek számára a gyarmataik feletti uralom volt az alapvető. 2. Átmenetileg kiszorult a nemzetközi színtérről a **karanténba zárt Szovjetunió**, amely inkább belső problémáival volt elfoglalva. Ennek ellenére az **1919**-ben létrehozott III. (Kommunista) Internacionálé, azaz a **Komintern** célja a világ forradalmasítása volt; az európai kommunista pártok mind az irányítása alá tartoztak. 3. Közöttük terült el a **vesztes és a csalódott győztes nagy- és középhatalmak** tömbje, azaz Németország és Olaszország. E három csoport belpolitikai rendszerében is élesen eltérő lett (liberális demokrácia – államszocialista diktatúra – szélsőjobbaldali diktatúra).

1919-ben **Wilson** javaslatára a békekonferencia felállította a **Nemzetek Szövetségét** (gyakori, bár hibás nevén Népszövetség). Ez váltotta fel a 19. században működő, de 1914-ben látványos kudarcot valló európai „**nagyhatalmi koncertet**”. Tanulságos ezek működését **összehasonlítani egymással**. A „koncert” nem volt állandó szervezet, míg a Népszövetség igen. A 19. században az akkori öt nagyhatalom akkor ült össze, ha valamilyen felmerült konfliktust meg kellett oldani. Ekkor összehívtak egy kongresszust, ahol a nagyhatalmak addig tárgyaltak, amíg a **mindannyiuk számára** elfogadható kompromisszum ki nem alakult. E döntést a kisállamokra akár erővel is rákényszerítették. **A koncert tehát „antidemokratikusan”, de hatékonyan működött**, sikerült elhárítania a legtöbb háborút, és lokalizálnia az esetleg mégis ki-robbanó konfliktusokat.

Az idealista **Wilson** sokkal ambiciózusabb volt: **végleg véget akart vetni a háborúknak** és demokratizálni kívánta a nemzetközi kapcsolatokat. Úgy vélte, hogy egy állandóan működő

és a kisebb államokat is magába foglaló nemzetközi szervezet képes lesz erre. De abban is hitt, hogy a vesztesek, és különösen **Németország büntetését érdemel**, így a Népszövetségbe is **csak akkor léphet be, ha már „vezekelt”**. A nagy- és a kishatalmak egyenlősége is csak látszat volt. A szervezet legfőbb része ugyanis a **Tanács** volt, amelyben állandó tagsággal csak a nagyhatalmak rendelkeztek. A kicsik csak az évente tartott **közgyűlésen** vehettek részt. Nagyobb baj volt, hogy **a Tanácsnak sosem volt tagja az összes nagyhatalom**. De nem csak ezért nem hozhatott minden vezető állam által elfogadott döntéseket, hanem azért sem, mert a nagyhatalmaknak **vétójoga** volt, viszont – a koncerttel szemben – **nem írták elő a megegyezés kényszerét**. Így, ha valaki vétózott, a Tanács ülése véget ért. További súlyos gyengeség volt, hogy a Népszövetségnek **nem volt fegyveres ereje**, ami felléphetett volna a béke megsértőivel szemben. (Állandó hadereje a koncertnek sem volt, de szükség esetén bevetettek fegyveres erőt a békebontókkal szemben.) Így voltaképp a Népszövetség a koncertnél **ambiciózusabb célt akart megvalósítani** úgy, hogy **jóval korlátozottabb eszközei voltak**. A békebontóval szemben elrendelt **gazdasági szankciók** általában semmit sem értek. Szintén semmi sem garantálta, hogy az **Állandó Nemzetközi Bíróság** ítéleteit a vitában álló országok elfogadják.

A Nemzetek Szövetsége alapokmánya (1919. június 28.)

4. cikk. 1. A Tanács a Szövetséges és társult Főhatalmak képviselőiből, továbbá a Szövetség más négy tagjának képviselőiből áll. A Szövetségnek ezt a négy tagját időről időre a Közgyűlés [...] jelöli ki. [...]

5. cikk. 1. [...] a Közgyűlésnek vagy a Tanácsnak bármely ülésén a határozatokat az ülésen képviselt szövetségi tagok egyhangú hozzájárulásával kell hozni.

8. cikk. 1. A Szövetség tagjai elismerik, hogy a béke fenntartása megköveteli a nemzetek fegyverkezésének csökkentését addig a legalacsonyabb fokig, amely az Állam biztonságával [...] még összeegyeztethető. [...]

11. cikk. 1. [...] minden háború vagy háborúval való fenyegetés [...] a Szövetséget a maga egészében érintő ügy, és a Szövetségnek ilyenkor kötelessége, hogy a nemzetek békéjének fenntartására alkalmas [...] minden intézkedést megtegyen. [...]

14. cikk. A Tanács Állandó Nemzetközi Bíróság felállítására vonatkozó tervezetet fog készíteni [...] Ennek a Bíróságnak a hatásköre ki fog terjedni az [...] elébe terjesztett minden nemzetközi jellegű vitás esetre.

A Népszövetség első ülésének megnyitása, 1920

A Nemzetek Szövetsége **egyezségokmányát** nem önálló dokumentumban, hanem az aláírt **békeszerződések első fejezeteként fogadták el**. Mivel a washingtoni (republikánus többségű) kongresszus elutasította a **versailles-i béke** ratifikálását, így paradox módon épp a kezdeményező **Egyesült Államok nem lett a szervezet tagja** (abba később sem lépett be). A Tanácsban eleinte a franciák, britek, olaszok és a japánok delegáltak állandó tagot. **1926**-ban, a Népszövetségbe való felvétele után a Tanács állandó tagja lett Németország is. **1933**-ban azonban

Japánnal együtt kilépett, 1937-ben pedig Olaszország is követte. A Szovjetuniót 1934-ben vették fel a tagok közé (a Tanácsba is), 1939-ben azonban kizárták a szervezetből.

A Népszövetség az 1930-as évek elejéig többé-kevésbé működőképes maradt, de 1933-tól látványosan kudarcot vallott. Egyes részterületeken sikeres maradt ugyan (pl. a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet, az ILO működése ilyen volt; kezelni tudta az 1918 utáni menekülthullámot, fenntartotta a mandátumrendszert, irányította a Saar-vidéket és Danzigot). Kevésbé volt sikeres a kisebbségvédelmi rendszere, ami 1933 után össze is omlott. Teljes kudarcba fulladt az 1926-os leszerelési konferencia, és nem sikerült érdemben továbbfejleszteni a háborúk meggátlására szolgáló mechanizmust sem. Erre több kísérlet is történt. 1924-ben írták alá a nemzetközi viták békés rendezéséről szóló genfi jegyzőkönyvet, amely definiálni próbálta a támadó, a védekező és a szankciós háború fogalmát. Azonban ez nem lépett hatályba: a britek alá sem írták, több állam pedig nem ratifikálta. 1928-ban Aristide Briand francia és az Frank Kellogg amerikai külügyminiszter írtak alá egy, a háborúról való lemondásról szóló szerződést, amelyhez (önkéntes alapon) számos más ország is csatlakozott. Az ún. Briand–Kellogg-paktum törvényen kívül helyezte a támadó háborút, de szankciók nem kapcsolódtak hozzá, így hiába csatlakozott hozzá a világ legtöbb állama (köztük Japán és Németország), inkább csak elvi jelentősége volt. Hasonló a helyzet a szintén 1928-ban aláírt genfi Általános Aktával is, ami békéltető eljárásokat, a viták (választott) bírósági rendezését próbálta szabályozni.

A genfi jegyzőkönyv (1924. október 2.)

10. cikk. Támadó minden olyan állam, amely a [Nemzetek Szövetsége] Egyezségokmány[á]ban vagy a jelen Jegyzőkönyvben foglalt kötelezettségeinek megsértésével háborút indít. Demilitarizált övezet státútumának megsértése háború indításával azonos elbírálás alá esik. [...]

13. cikk. Azoknak a katonai, tengeri és légi szankcióknak tekintetében, amelyek esetleges alkalmazását az Egyezségokmány 16. cikke és a jelen Jegyzőkönyv 11. cikke előírja, a Tanács jogosult lesz elfogadni az államok olyan kötelezettségvállalásait, amelyekben előre meghatározzák, milyen katonai, tengeri és légi haderőkkel tudnak nyomban beavatkozni [...]

14. cikk. Egyedül a Tanácsnak van joga a szankciók alkalmazása megszüntetésének és a normális viszonyok helyreállításának kijelentésére.

17. cikk. Az aláíró Államok kötelezik magukat, hogy részt vesznek a fegyverkezések csökkentése tárgyában a Tanács által összehívandó Értekezleten, amely 1925. június 15-én, hétfőn Genfben ül össze.

Mindenesetre a Népszövetség kollektív biztonsági rendszere mellett régi típusú szövetségek is léteztek ezt követően is. Már a versailles-i béke aláírásának napján aláírtak egy angol–francia és egy amerikai–francia garanciális szerződést, amely segítséget ígért Párizsnak egy nem provokált német támadás ellen. Az USA ezt sem ratifikálta, s így végül a brit–francia szerződés sem lépett hatályba. Ez a körülmény a franciákat nagyon aggasztotta. Nem meglepő, hogy az egész európai nagyhatalmi viszony fő kérdése a német–francia viszony volt.

A francia külpolitikában ekkor két fő irány alakult ki. Az egyik célja a békeszerződés, köztük a jóvátétel maradéktalan betartása, a francia fölény biztosítása (a grandeur, azaz a nagyság politikáját elsősorban Raymond Poincaré képviselte); a másik irányzat viszont arra törekedett, hogy ne feszítse túl a húrt a németekkel szemben (sécurité, azaz biztonság, Briand). A németek szintén megosztottak voltak: ők az ellenállás és a teljesítés politikája között választhattak. Eleinte mindkét országban a konfrontatív irányzat volt az erősebb. Németország, amely súlyos inflációt és gazdasági válságot élt át, nem tudta (illetve sokak szerint nem akarta) fizetni az 1921-ben végül meghatározott összegű jóvátételt. Német–francia gazdasági háború zajlott, melyet az 1922-es genovai gazdasági konferencia sem tudott megoldani. Poincaré 1923 elején elhatározta, hogy a német szállítások elmaradása miatt francia (és belga) haderővel megszállja a Ruhr-vidéket. A német kormány passzív ellenállást hirdetett, így a szénbányászok sztrájkba léptek. Véres összecsapások alakultak ki. A polgárháborús helyzetben új német kormány alakult, amelynek élén a teljesítést immár támogató Gustav Stresemann állt.

Francia csapatok Dortmundban (Ruhr-vidék)

1924-ben az amerikai bankár, Charles Dawes javasolta, hogy a német gazdaságot szanálni kell, mivel csak ezt követően lesz képes jótételt fizetni. A Dawes-terv értelmében Németország kölcsönt kapott, a jótételt pedig átütemezték. A Ruhr-vidékről kivonultak a megszállók. A feszültség érzhetően enyhült. Stresemann (immár csak külügyminiszterként) egy biztonszági paktum megkötését ajánlotta fel Németország nyugati határa mentén. Ennek megtárgyalására Svájcban került sor 1925 októberében (locarnoi konferencia). A francia delegációt Briand vezette. Németország elismerte és garantálta nyugati (francia, belga) határait. Bár a franciák támogatták volna a keleti határok garantálását is, erre sem a németek, sem a britek nem voltak hajlandók, így ott csak német–lengyel és német–csehszlovák választott bírósági szerződés született. A francia kormány ugyanakkor kétoldalú szerződésben garantálta a lengyel és a csehszlovák határt is. Locarno eredményeként Stresemann és Briand Nobel-békedíjat kapott, Németországot felvették a Népszövetségbe (ahol rögtön a Tanács állandó tagja lett), és megkezdődött a Rajna-vidék idő előtti kiürítése (a békében előírt 1935 helyett az utolsó francia csapatok 1930-ban távoztak). A német–francia megbékélés az immár külügyminiszterré vált Briand és német kollégája között további eredményekkel is kecsegtetett. Ezek között a legfőbb a Nemzetközi Acélkartell felállítása volt, amely a nyugat-európai nehézipar együttes fejlesztését jelentette. 1929 nyarán egy újabb amerikai bankár, Owen Young vezetésével felülvizsgálták a Dawes-tervet, megállapították a német jótétel „végleges” összegét. A Young-terv szerint 1988-ig kellett volna törleszteni az első világháborús károkat... 1929 októberé (Stresemann halála és a kezdődő világválság miatt) azonban újabb fordulatot hozott.

A locarnoi konferencia: képeslap a résztvevők aláírásával – a záróokmány

Kölcsönös német–belga–francia–brit–olasz garanciális szerződés (Locarno, 1925. október 16.)

1. cikk. A Magas Szerződő Felek a következő cikkekben meghatározott módon egyenként és együttesen garantálják a Németország és Belgium, valamint a Németország és Franciaország közötti határokon alapuló területi status quo fenntartását és ezeknek a határoknak a sérthetlenségét, úgy, amint azokat az 1919. június 28-án Versailles-ban aláírt békeszerződésben [...] megállapították, garantálják továbbá a nevezett szerződésnek a demilitarizált övezetre vonatkozó 42. és 43. cikkei rendelkezéseinek megtartását.

2. cikk. Németország és Belgium, valamint Németország és Franciaország kölcsönösen kötelezik magukat, hogy egymás ellen nem intéznek támadást [...], és semmi esetre sem indítanak háborút egymás ellen.

4. cikk. [...] 3. Abban az esetben, ha a Magas Szerződő Felek egyike flagránisan megsérti a jelen Szerződés 2. cikkét vagy flagránisan megszegi a versailles-i szerződés 42. vagy 43. cikkeit, a többi szerződő hatalom [...] azonnal segítséget nyújt annak a félnek, amely ellen az ilyen megsértés vagy megszegés irányult [...]

A **nagyhatalmak Kelet-Európával kapcsolatos politikája** kapcsán kijelenthető, hogy a britek nem tanúsítottak érdeklődést a térség iránt. A franciák célja egy „egészségügyi övezet” (*cor-don sanitaire*) létrehozása volt, ami egyaránt gátolta volna meg a bolsevizmus további terjedését és a német expanziót. Ennek módja viszont sokáig bizonytalan volt. A térség **diplomáciailag legaktívabb állama Csehszlovákia** volt. **Edvard Beneš** külügyminiszter célja a békeszerződések eredményének megóvása, a Habsburg-restauráció meggátlása és Magyarország elszigetelése volt. **IV. Károly** magyar trónra való visszatérési kísérletei egyenesen vezettek a **kisantant** létrehozásához. Erre három kétoldalú szerződésben került sor (bár a csehszlovák–jugoszláv szerződés még korábban, **1920 nyarán** megszületett, a románok **1921**-ben csatlakoztak.) Beneš politikai (nem szövetségi!) szerződést kötött Lengyel és Osztrák kollégájával is, de e két állam nem lépett be a kisantantba. **A francia külpolitika sokáig nem kötelezte el magát a kisantant mellett**, mivel a térség egészét és nem csak egy részét akarta szövetségesként megnyerni. **1924–27** között azonban végül szövetségi szerződéseket kötött a kisantant államaival (de Lengyelországgal már **1921**-ben politikai egyezményt írt alá).

A húszas években Németország sem fordított figyelmet Kelet-Közép-Európára, de Szovjet-Oroszországra annál inkább. **1922 tavaszán**, a sikertelen genovai konferencia idején egy szomszédos üdülővárosban a német és a szovjet diplomácia vezetője, **Walter Rathenau** és **Georgij Csicserin** aláírták a **rapallói egyezményt**. Ebben **diplomáciailag elismerték egymást**, lemondtak a másik fél felé támasztott anyagi követeléseikről. Az akkor még nemzetközileg elszigetelt két ország együttműködése később tovább mélyült (**1926**: barátsági és semlegességi szerződés). Sokan a Molotov–Ribbentrop-paktum előképét látják benne, így Rapallo a két nagyhatalom Köztes-Európa elleni összefogásának jelképe lett. Rapallo után, főleg **1924**-ben, amikor baloldali kormány alakult Angliában és Franciaországban is, a Szovjetuniót számos más ország is elismerte.

Többet akarok tudni

Diószegi István: *A hatalmi politika másfél évszázada: 1789–1939*. Budapest: História – MTA Történettudományi Intézet, 1997. 286–342.

Ormos Mária – Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren: felemelkedés és hanyatlás, 1814–1945*. Budapest: Osiris, 2003. 270–321.

Ellenőrző kérdések

Nyissa meg az alábbi fájlt és válaszoljon a feltett kérdésekre!
huszasevek.htm

Ha nem érte el a 75%-ot, nézze át újra a lecke szövegét és ismétlje meg a tesztet!

Feladat a kiválósághoz

Gyűjtse össze a húszas évek fontosabb nemzetközi szerződéseit és készítse egy forráselemző dolgozatot egy ennek alapján kiválasztott téma dokumentumaiból!

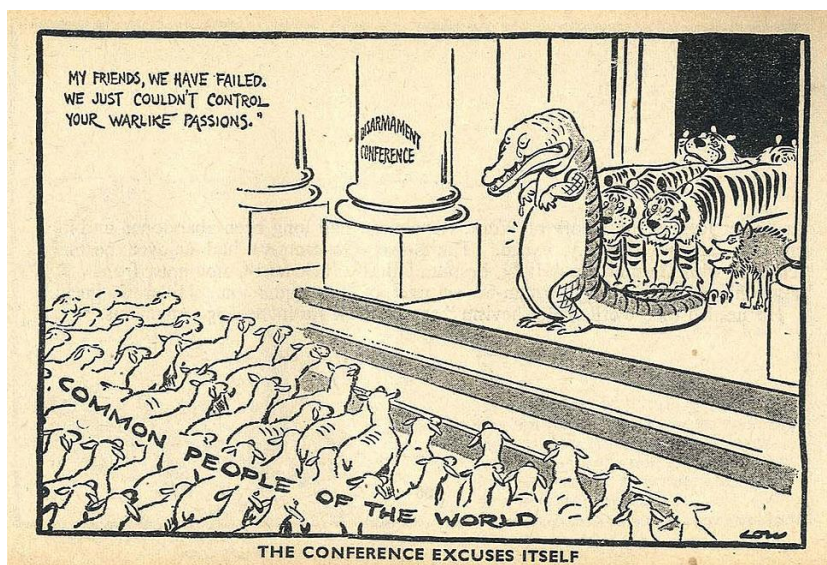
4. Válság a világgazdaságban – válság a nemzetközi kapcsolatokban

Az 1929-ben kezdődő gazdasági világválság átrendezte a nemzetközi politika színterét is. A Párizs környéki békék rendszere megingott, a kollektív biztonság helyett a legtöbb állam az egyéni biztonságra törekedett, vagyis uralkodóvá vált a nacionalista önzés. Alapvetően új helyzet keletkezett Adolf Hitler 1933-as hatalomra kerülésével, de Németország külpolitikai aktivizálódása már korábban megkezdődött.

Tömeg a Creditanstalt osztrák bank összeomlása után

A válság mélyebb, strukturális okai az első világháborúra és a békeszerződésre vezethetők vissza. A háborús adósságok, a jótételi mizéria, a nemzetközi pénzügyi rendszer instabilitása, az autarkias törekvések mellett azt kell kiemelni, hogy az európai hatalmak elvesztették gazdasági és pénzügyi vezető szerepüket, az Egyesült Államok pedig vonakodott a helyükbe lépni. A régi gazdasági kapcsolatok megszakadásával járó problémákat a harmincas évek elején sokan felismerték, ezért több különböző regionális gazdasági-politikai együttműködési terv született. Ezek kivétel nélkül kudarcba fulladtak. Még a válság előtt vetette fel Aristide Briand az Európai Egyesült Államok gondolatát. A Benelux államok vámuniót terveztek. A Duna-medence államaira vonatkozóan pedig hasonló tervek egész sora született meg, köztük olasz és francia elgondolások is. Politikailag a legjelentősebb azonban a német-osztrák vámunió terve volt 1931 tavaszán. Ennek hatására – bár még Briand volt a francia külügyminiszter – a Locarno óta szívélyes német-francia viszony azonnal romlani kezdett, hiszen Párizs a vámuniót az Anschluss előszobájának tekintette. (Tiltakozott Edvard Benes csehszlovák külügyminiszter is.) A francia kormány leállította a Creditanstalt nevű osztrák banknak ígért hitelt, aminek következtében a legnagyobb osztrák bank 1931 májusában összeomlott, a pénzügyi válság pedig tovább súlyosbodott egész Európában. A németek azt is bejelentették, hogy nem tudják tovább fizetni a jótételt. A pénzügyi válság leküzdése érdekében júniusban Herbert Hoover amerikai elnök javasolta, hogy minden nemzetközi adósság (köztük a jótétel) törlesztését egy évre függeszessék fel (Hoover-moratórium). Briand végül elérte, hogy Berlin és Bécs visszavonja a vámunió tervét, még mielőtt a hágai Nemzetközi Bíróság is vétót emelt ellene. A Hoover-moratórium lejártakor, 1932 nyarán újabb jótételi konferenciát tartottak Lausanneban. A francia miniszterelnök elfogadta, hogy Németország egyetlen 3 milliárd márkás részlettel lezárja a jótételt (a hamarosan hatalomra jutó Hitler ezt sem fizette ki). 1932 elején leszerelési konferencia is összeült. Párizs nemzetközi hadsereg felállítását javasolta, Heinrich Brüning német kancellár viszont fegyverkezési egyenjogúságot követelt. Utóda, Franz von Papen kivonult a konferenciáról, amely engedett a zsarolásnak: angol javaslatra öthatalmi egyezmény mondta ki a német fegyverkezési egyenjogúságot. A jótétel után egy másik versailles-i tilalom is ledőlt. A leszerelési konferencia tovább folyt, újra német jelenléttel, de a leszerelés mértékéről nem tudtak megegyezni. Hitler hatalomra jutása után a németek 1933 őszén újra kivonultak a tárgyalásról, sőt kiléptek a Népszövetségből is.

A konferencia elnézést kér a világ egyszerű népeitől: „Barátaink, kudarcot vallottunk, nem tudtuk visszafogni a háborús szenvedélyeiteket” (David Law karikatúrája)

Hitler eleinte úgy lépett fel, mint aki a német külpolitika addigi etnikai revíziós irányát folytatja – valójában azonban világuralmi tervei voltak. A „békés revízió” új lehetőségét 1933 tavaszán javasolta Benito Mussolini olasz miniszterelnök. Négyhatalmi (angol, francia, német, olasz) paktum felállítását javasolta, amely minden fontos kérdésben döntést hozhat. Ez a Népszövetséget feleslegessé tevő javaslat a 19. századi nagyhatalmi koncert feltámasztására tett anakronisztikus kísérlet volt. Az eredeti javaslatot jócskán felhígítva fogadták el, de végül nem ratifikálták. (1938 őszén Münchenben mégis megvalósult...)

A Hitler által támasztott kihívásra a nagyhatalmak különböző módon reagáltak. Az USA Franklin D. Roosevelt hatalomra jutása után éveken át belső gazdasági problémáival volt lekötvé, elzárkózása Európától fokozódott. A brit politikusok (csekély kivétellel) a versailles-i béke túlzó követeléseinek enyhítését, vagyis Németország megbékítését (appeasement) akarták Hitler hatalomra jutása előtt és után is. A francia külpolitika szeszélyesen ingadozott a németekkel szembeni kemény álláspont (pl. Louis Barthou) és azon nézet hívei között, akik a német expanziót kelet felé akarták terelni (pl. Édouard Daladier). A szovjet külügyek élén 1930-tól Makszim Litvinov állt, de az ő nyugati orientációját, amely kollektív biztonsági rendszerre törekedett Hitler ellen, Sztálin csak 1934-től engedte kibontakozni. Olaszország eleinte igyekezett erősíteni pozícióit Hitlerrel szemben. Már 1927 óta szövetségben állt Magyarországgal, s 1934-ben Ausztriát is bevonta szövetségi rendszerébe.

A magyar–osztrák–olasz együttműködésről szóló római jegyzőkönyvek (1934. március 17.)

[...] kötelezik magukat arra: mindazon kérdésekben, amelyek őket különösen érdeklik, [...] tanácskozni fognak abból a célból, hogy [...] az európai államok, különösképpen pedig Magyarország, Ausztria és Olaszország között a valóságos együttműködés előmozdítására irányuló politikájukat összhangba hozzák. Evégből a három kormány, valahányszor közülük legalább egy ezt célszerűnek véli, együttesen tanácskozni fog. [...]

I. cikk. Magyarország, Ausztria és Olaszország kormányai kötelezik magukat arra, hogy az érvényben lévő megállapodások terjedelmét bővítik, a kölcsönös kivitelnek adott könnyítéseket fokozva és ezáltal nemzetgazdaságuk kölcsönös kiegészüléséből mindinkább növekvő hasznot húzva. Ebből a célból új kétoldalú megállapodásokat fognak kötni 1934. május 15. előtt.

Franciaország keleti szövetségi rendszere megingott. A kisantant meggyengült: Románia és Jugoszlávia gyorsan német gazdasági függésbe került, amit politikai közeledés követett.

(Beneš már 1933 elején is csak ügyel–bajjal tudta átmenetileg megerősíteni a kisanant együttműködését egy immár háromoldalú megállapodással.) Másrészt 1934 elején Hitler megnemtámadási szerződést kötött Lengyelországgal, amely 10 évre szól és a viták békés rendezését írta elő. József Beck lengyel külügyminiszter fő célja az volt, hogy egyenlő távolságot tartson a náci és a szovjet diktatúrától is, s ne vegyen részt ellenük semmilyen koalícióban. Amikor 1934-ben a németellenes Barthou lett a francia külügyminiszter, hiába próbálta megnyerni Beck támogatását egy „keleti Locarno” tervéhez. Beneš ugyan támogatta ezt, de a lengyelek nélkül erre esély sem volt. Természetesen Hitler is elutasította e tervet. Barthou új szövetségi rendszer után nézett, így folytatta a már elődei által megkezdett közeledést Olaszországhoz és a Szovjetunióhoz. 1934 őszén a Szovjetunió a Népszövetség tagja lett. 1934 októberében azonban Barthou véletlenül áldozata lett a Sándor jugoszláv király ellen elkövetett marseille-i merényletnek, ami lassította a francia–szovjet közeledést.

Az új francia kormány inkább Róma kegyeit kereste. 1935 elején hozzájárult Mussolini tervezett etióp hadjáratához is cserébe azért a szerződésért, amely egy „dunai paktumot” hozott volna létre a német befolyás féken tartása érdekében. Hitler azonban tovább erősödött az 1935 januári Saar-népszavazással (a szavazók 90%-a Németországhoz kívánt csatlakozni). Márciusban Hitler bejelentette az általános hadkötelezettség visszaállítását (ismét megszegve egy versailles-i pontot). A brit, francia és olasz kormány áprilisban Stresában ült össze; a német terjeszkedés ellen megalakították a „stresai frontot”, de mindössze sajnálkozásukat fejezték ki a náci lépés miatt. Kiálltak viszont Ausztria függetlenségének szükségessége mellett.

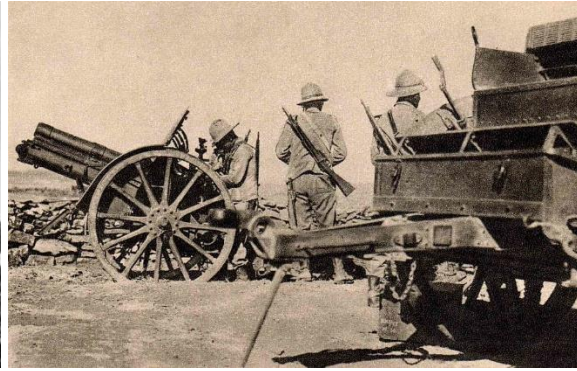
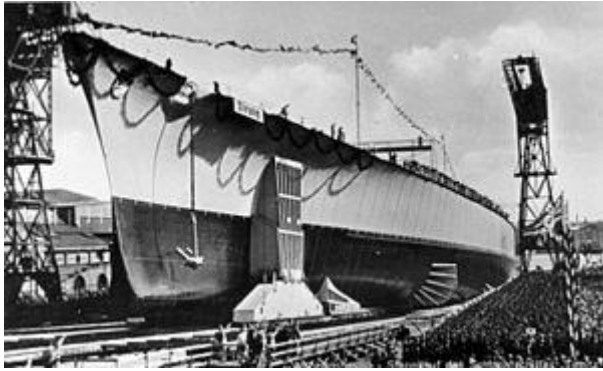
Szovjet kérésre folytatódott a szovjet–francia tárgyalás. Májusban francia–szovjet, majd szovjet–csehszlovák kölcsönös segítségnyújtási egyezményt írtak alá. Utóbbi esetben a szovjet segítség csak akkor lépett volna hatályba, ha Prágának a franciák is segítséget nyújtanak. Ám ez is kérdéses volt, mivel a Szovjetunió sem Csehszlovákiával, sem Németországgal nem volt határos.

A francia–szovjet kölcsönös segélynyújtási szerződés (1935. május 2.)

1. cikk. Abban az esetben, ha Franciaország vagy a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége valamely európai állam részéről fenyegetésnek vagy támadás veszélyének lenne kitéve, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és Franciaország kötelezik magukat, hogy azonnal tanácskozni fognak egymással [...]
 2. cikk. Abban az esetben, ha [...] Franciaországot vagy a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségét őszintén békés szándékaik ellenére valamely európai állam részéről nem provokált támadás érné, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és Franciaország haladéktalanul támogatást és segítséget fognak nyújtani egymásnak. [...]
- [...] a jelen szerződésben a segélynyújtásra nézve megállapított kötelezettségek csak arra az esetre vonatkoznak, ha a támadás az egyik vagy a másik szerződő fél saját területe ellen irányulna.

Tovább folytatódott a brit *appeasement*: 1935 nyarán angol–német flottaegyezményt írtak alá, ami lehetővé tette a német hadiflotta fejlesztését a brit hajótér 35%-áig (tengeralattjárók esetében pedig 100%-áig). Hitler azt remélte, hogy megegyezhet majd a britekkel a világ felosztásáról. A fenyegető náci veszély miatt viszont a Komintern átértékelte addigi politikáját. Moszkva addig élesen támogatta a szociáldemokratákat (szociálfasisztáknak nevezve őket). Az 1935 nyarán, a Komintern VII. kongresszusán elfogadott új vonal alapján a kommunista pártoknak minden nem szélsőjobboldali erővel együtt kellett működni (népfrontpolitika).

1935 októberében az olaszok megtámadták Etiópiát (akkori nevén Abesszíniát). A Népszövetség ezt agresszióknak minősítette és gazdasági szankciókat hirdetett meg. Ezek azonban számos termékre nem vonatkoztak, valamint több állam (köztük a Népszövetségből már kilépett Németország) nem is tartotta be a korlátozásokat. Egy brit–francia terv (az ún. Hoare–Laval-javaslat) emiatt megengedte volna Abesszínia részleges olasz annexióját, míg a maradék államnak tengeri kikötőt és jelentős kölcsönt ígért. Hailé Szelasszié abesszin császár ezt elutasította, de a brit és a francia közvélemény is felháborodott, ami a javaslattevők bukását okozta. Az eset után Mussolini – Hitler eddigi ellenfele – egyre inkább a nácihoz közeledett.

A német Tirpitz csatahajó vízre bocsátása – olasz katonák Abesszíniában

1936 márciusában Németország bejelentette, hogy hadserege bevonul a demilitarizált Rajna-vidékre. A térség remilitarizálása már nem csak Versailles, de Locarno nyílt megsértése is volt. (Hitler azzal érvelt, hogy Locarnót már a francia–szovjet paktum érvénytelenítette.) A locarnói aláírók közül sem az olaszok, sem a britek nem akartak fellépni Hitler ellen. Lényegében csak a francia, az osztrák és a csehszlovák diplomácia tiltakozott. A francia vezérkar viszont úgy vélte, hogy önállóan az ország nem kockáztathat meg egy háborút.

1936 májusában az olasz csapatok legyőzték az abesszinokat. Megalakult az „Olasz Birodalom”. A Népszövetség szétesését mutatta, hogy nem zárta ki tagjai sorából az olaszokat. Németország azonnal elismerte az új birodalmat. A két diktatúra együttműködése tovább mélyült a spanyol polgárháborúban (1936–39). A törvényes kormány ellen fellépő Francisco Franco csapatait az olaszok és a németek is jelentős erővel támogatták. Eközben a francia népfrentkormány (és a brit vezetés is) benemavatkozási politikáról szónokolt. E politika természetesen megbukott, mivel a náci és fasiszták továbbra is beavatkoztak, és így tett a Szovjetunió is, amely azonban a másik, a köztársasági oldalt támogatta.

Az antikomintern-paktum (1936. november 25.)

I. cikk. A Magas Szerződő Államok megegyeznek abban, hogy egymást kölcsönösen tájékoztatni fogják a Kommunista Internacionálé tevékenységéről, tanácskozni fognak a szükséges védekező rendszabályok felől és ezeket szoros együttműködésben fogják végrehajtani.

II. cikk. A Magas Szerződő Államok olyan harmadik államokat, amelyeknek belső békéjét a Kommunista Internacionálé bomlasztó munkája fenyegeti, közösen fel fogják kérni arra, hogy ennek a Megállapodásnak a szellemében védekező rendszabályokat foganatosítsanak, vagy hogy ehhez a Megállapodáshoz csatlakozzanak. [...]

b) Mindkét Magas Szerződő Állam [...] szigorú szabályokat fog alkalmazni azok ellen, akik [...] a Kommunista Internacionálé szolgálatában tevékenykednek vagy annak bomlasztó munkáját előmozdítják.

1936. október 25-én Galeazzo Ciano olasz és Konstantin von Neurath német külügyminiszter külpolitikai együttműködésről állapodtak meg, elsősorban a bolsevizmus ellen szövetkezve. Mussolini néhány nappal később e megállapodást Berlin–Róma tengelynek nevezte. A tengelyhatalmakhoz később számos másik állam is csatlakozott. Ettől elvileg független, új szerződés volt a német–japán antikomintern paktum november 25-én. A kommunista ideológia elleni harc mellett a világ érdekszférákra osztására is sor került: Kelet-Ázsia Japán befolyási övezete lett. Japán már 1931-ben megtámadta a Kínához tartozó Mandzsúriát. A terület elfoglalása után Mandzsukuo néven egy japán bábállamot hoztak létre, melynek élén az 1911-ben megbukott utolsó kínai császár, Pu Ji állt. A Népszövetség elítélte az akciót, amire válaszul Japán 1933-ban kilépett a szervezetből. Ezt követően az 1922-ben Washingtonban előírt mértéken felül fejlesztette flottáját (és persze hadseregét). 1937-ben Japán újabb támadást indított Kína ellen és az ország keleti részét birtokba vette.

1937 májusában megalakult az appeasement iránt elkötelezett Neville Chamberlain kormánya Londonban. Külügyminisztere, Lord Halifax, közvetlenül tárgyalni kezdett Hitlerrel és

hajlandónak mutatkozott teljesíteni annak közvetlen követeléseit, felbátorítva ezzel a **Führert**. A nagyhatalmak nem is tiltakoztak, amikor **a német hadsereg bevonult Ausztriába**. Az **Anschluss 1938. március 13-i** bejelentése azonban inkább megszállásra, mint csatlakozásra tett pontot, bár egy utólagos népszavazás szentesítette. A német „etnikai revízió” következő célpontja **Csehszlovákia** lett. A **Szudéta-vidéken** élő hárommillió németet már évek óta lázították Prága ellen. Beneš csehszlovák elnök **1938 májusában** téves információkra alapozva mozgósította hadseregét és a Nyugat szemében ő vált provokátorrá. Hitler parancsára megindult a Csehszlovákia elleni támadás tervének (**Fall Grün** – zöld terv) kidolgozása. A brit kormány kéretlenül egy nyíltan németbarát közvetítőt küldött Prágába, aki a német területek elcsatolását javasolta. Chamberlain ezután Hitlerrel tárgyalt, s a francia Daladier-vel együtt **ultimátumban követelte a német többségű területek átengedését**. Prága ezt végül elfogadta, de Hitler újabb követelése miatt végül olasz–német–brit–francia tárgyalást hívtak össze. Ez a **müncheni konferencia** csehszlovák részvétel nélkül **1938. szeptember 29-én** döntött az elcsatolásról. Még az őszi folyamán lengyel és magyar területi igényeket is ki kellett elégíteni. **Hitler valódi célja Csehszlovákia szétverése volt**, bár Münchenben ígéretet tett a maradék Csehszlovákia függetlenségének garantálására. Miután **1939 márciusában** Pozsonyt rákényszerítette a szlovák önállóság kikiáltására, a **Wehrmacht** bevonult Prágába; a létrehozták a **Cseh–Morva Protektorátust**, amely a Harmadik Birodalom része lett. (A magyar csapatok ekkor megszállták Kárpát-alját.) Hitler megszegte ígéretét, s ezt nagy sokára London és Párizs is megértette.

Balra: Chamberlain visszaérkezik Londonba, kezében a „nemzedékünk számára biztosított béke” okmányával – fél év múlva a németek bevonultak Prágába (jobbra)

Többet akarok tudni

Diószegi István: *A hatalmi politika másfél évszázada: 1789–1939*. Budapest: História – MTA Történettudományi Intézet, 1997. 343–430.

Ormos Mária – Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren: felemelkedés és hanyatlás, 1814–1945*. Budapest: Osiris, 2003. 323–405.

Ellenőrző kérdések

Nyissa meg az alábbi fájlt és válaszoljon a feltett kérdésekre!
[harmincasevek.htm](#)

Ha nem érte el a 75%-ot, nézze át újra a lecke szövegét és ismételje meg a tesztet!

Feladat a kiválósághoz

Készítsen a tananyagban szereplő eseményeknél részletesebb kronológiát a harmincas évek eseményeiről! Hozzon létre ezekből rövidebb tematikus kronológiákat is.

5. A II. világháború: a tengelyhatalmak támadásában

Bizonyos értelemben már a prágai bevonulás az európai háború kezdete volt, a világháború pedig már 1937-ben, Japán Kína elleni támadása idején elkezdődött. A háború kezdetének hagyományos 1939. szeptember 1-jei dátuma ezért némileg esetleges.

Hitler évek óta követelte Danzig Németországhoz csatolását, a lengyel korridoron át pedig egy területen kívüli út létesítését Kelet-Poroszország felé. 1939 márciusában e követelést ismét átadta, és így tett a Memel-vidékkel kapcsolatban is (amit Litvánia még 1923-ban annektált). Litvániát a nagyhatalmak magára hagyták, így a német lakta területet kénytelen volt átadni a náciknak. Varsó azonban ellenállt és a nyugati nagyhatalmak mögé álltak: a britek és a franciák 1939. március 31-én garanciát vállaltak Lengyelország függetlenségéért.

Áprilisban az olasz hadsereg elfoglalta Albániát, amely egyébként is Róma függésében állt. Ezt követően Galeazzo Ciano olasz és Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter májusban aláírta a két állam közötti katonai szövetséget, az ún. acélpaktumot. Ebben kölcsönös segítséget vállaltak, de az olasz fél kikötötte, hogy háborúra 1942-ig ne kerüljön sor (pedig ekkor már gőzerővel készült a Fall Weiss, a lengyelek elleni német támadási terv). Sor került tárgyalásokra a brit, francia és szovjet kormány között is, de a kölcsönös bizalmatlanság miatt nem állapodtak meg. Hitler számára ez jó hír volt, mivel az első világháború tanulságait levonva el akarta kerülni a kétfrontos háborút. Ő is tárgyalni kezdett Moszkvával, hogy legalább semlegességét elérje. Erre Sztálin is készen állt, feltehetően abban bízva, hogy a kapitalista államok egymás elleni harca során meggyengülnek, másrészt talán időt akart nyerni. Ezért menesztette a nyugati orientációt képviselő (és zsidó származású) Makszim Litvinov külügyminisztert, akinek utódja Vjacseszlav Molotov lett. Ribbentrop Moszkvába érkezett és 1939. augusztus 23-án aláírták a szovjet–német megneptámadási szerződést, a Molotov–Ribbentrop-paktumot. Az addig egymást hisztérikusan támadó két diktatúra megegyezése világszerte megdöbbenést keltett. Japán és Olaszország tiltakozott is Berlinben. Világszerte feltételezték, hogy mögöttes szándékok állnak a paktum mögött. Valóban így volt: a szerződés titkos záradéka felosztotta Köztes-Európa jelentős részét. Lengyelország és Litvánia német, Finn-, Észt- és Lettország, illetve Besszarábia szovjet érdekszféra lett.

A Molotov–Ribbentrop-paktum titkos záradéka (1939. augusztus 23.)

2. Abban az esetben, ha a lengyel államhoz tartozó térségekben területi és politikai átrendeződés megy végbe, Németország és a Szovjetunió érdekszféráinak határa nagyjából a Narev, Visztula és a San folyók vonalát követi. Azt a kérdést, hogy a két fél érdekei megkívánják-e egy független lengyel állam fennmaradását, és hogy melyek legyenek egy ilyen állam határai, a további politikai fejlemények alakulásától függően kell végérvényesen eldönteni. Ezt a kérdést a két kormány mindenképpen békés egyezményben rendezi.

3. Délkelet-Európa tekintetében a szovjet fél felhívta a figyelmet Besszarábiával kapcsolatos érdekeire. A német fél teljes politikai érdektelenségét nyilvánította ebben a térségben.

Német–szovjet közös katonai parádé Bresztben, 1939. szeptember 22.:
Barátkozó német és szovjet katonák – Horogkereszt és vörös csillag egymás mellett

Szeptember 1-jén a **Wehrmacht** megtámadta Lengyelországot. 3-án a britek és a franciák hadat üzentek Németországnak, de tényleges hadműveletek Nyugaton nem indultak el („**furcsa háború**”). A lengyelek magukra maradtak, sőt szeptember 17-én a Szovjetunió is támadást indított ellenük. 28-án Molotov és Ribbentrop módosította az augusztusi paktumot: Litvánia szovjet érdekszférába került, Lublin környékéért cserébe. Október elejére a lengyel háború véget ért, az országot szomszédai ismét felosztották maguk között. A szovjetek viszont megtámadták Finnországot. Az 1939 novemberének végén induló téli háborúban a **Vörös Hadsereg** eleinte komoly veszteségeket szenvedett, de túlereje révén 1940 márciusára győzni tudott. A Karéliei földszorost (Leningrád előterét) a szovjetek elcsatolták. Az akció miatt a **Népszövetség kizárta a Szovjetuniót** tagjai közül (1939). Moszkva ezt követően komoly nyersanyag- és élelmiszerszállításokkal segítette a náci Németországot!

Bár Hitler már 1939 őszen meg akarta támadni Nyugat-Európát, 1940 áprilisáig erre nem került sor. A furcsa háború idején a britek és a franciák továbbra sem készítettek támadó terveket, a francia katonák tétlenül várták a német akciót a **Maginot-vonal**ban. A britek és a németek is kulcsfontosságúnak tartották az Északi-tenger feletti uralmat, ezért norvég bázisokat akartak létesíteni. A narviki kikötő a svéd vasérc szállítása miatt is fontos volt. A németek léptek előbb: 1940 áprilisában a nácik elfoglalták a norvég kikötőket (**Weserübung**-hadművelet). Dánia harc nélkül, Norvégia (brit támogatással) júniusban kapitulált. A norvég nácik vezére, **Vidkun Quisling** alakított kormányt, de hamarosan a nácik félreállították, csak 1942-től állhatott újra a csatlós állam élére. (A **quisling** kifejezés a hazaáruló szinonimája lett).

Páncélosok a villámháborúban – Dunkerque-ből evakuált katonák érkeznek Angliába

Május 10-én a furcsa háború idején megerősített német hadsereg a **Fall Gelb** alapján a Benelux államokon át megtámadta Franciaországot. Hadüzenetet senkinek sem küldtek. A német **Blitzkrieg** (villámháború) ezúttal is sikeres volt, mivel fegyvereik modernebbek, haditerveik pedig jobbak voltak. A brit, francia és belga hadsereg beleesett a németek csapdájába. A tengerig előretörő németek kettévágták a francia–brit erőket. Londonban a toryk leváltották **Chamberlain**t. Az új miniszterelnök **Winston Churchill** lett, aki nagykoalíciót hozott létre. Neki kellett intézkednie a Dunkerque körüli térségbe szorult több százezer katona evakuálása ügyében, ami végül sikerült. A német támadás következő, júniusi szakasza (**Fall Rot**) a maradék francia erőket is felmorzsolta. E harcban Mussolini is bekapcsolódott, Hitler mégsem volt hajlandó átengedni neki a francia gyarmatokat. A június 22-i **compiègne-i fegyverszünet**ben (az 1918-as fegyverszünet helyszínén) a franciák kapituláltak. Hitler nem akarta az egész országot megszállni: Délkeleten egy tőle függő csatlós államot hozott létre: a **Vichy-rendszer** élén az első világháborús hős, **Philippe Pétain** állt. Franciaországban nem csak német-, hanem komoly angolelles hangulat is volt. Csak kevesen támogatták **Charles de Gaulle** tábornokot, aki Londonban létrehozta a „Szabad Franciaországot” (egy emigráns kormányt). Európában már csak a britek álltak ellen. Hitler ugyan szívesen békét kötött volna Angliával, de Chur-

chill ezt elutasította. Hitler Oroszlánfőka (*Seelöwe*) kódnéven kidolgoztatta a szigetország elleni inváziót. A partraszállást végül mégsem kísérelte meg a német hadsereg, csak légitámadások indultak. Az angliai csatát (1940. augusztus–szeptember) a légifőlényben lévő brit királyi légierő (*Royal Air Force, RAF*) nyerte meg. A német légierő (*Luftwaffe*) viszont súlyos bombatámadásokkal sújtották Londont, Coventryt és más városokat, köztük lakónegyedeket is. A németek 1940 nyaratól tíz hónapon át szárazföldi támadást nem indítottak Európában.

Radarállomás, Kelet-Anglia – csehszlovák pilóták a RAF kötelékében

1940 nyarán viszont a Szovjetunió ultimátummal kényszerítette rá a balti államokat, hogy engedélyezzék a Vörös Hadsereg bevonulását. Ezután egypárti választásokat tartottak, ahol a kommunisták „győztek”, s az új parlamentek kérték három ország felvételét a Szovjetunióba. Megalakult az Észt, a Lett és a Litván SZSZK. Románia is ultimátumot kapott, ami után kénytelen volt átengedni Besszarábiát és Észak-Bukovinát a szovjeteknek. Románia ellen magyar és bolgár igények is felmerültek, ezeket Hitler az „oszd meg és uralkodj” elv alapján félig–meddig kielégítette (Észak-Erdély, illetve Dél-Dobruzsza átadása).

Anglia ellen Hitler megpróbált létrehozni egy koalíciót, bár maga sem igazán bízott benne. Mindenesetre 1940. szeptember 27-én létrejött a német–olasz–japán háromhatalmi szerződés. (Ez elvileg nyitva állt a szovjetek előtt is, de Molotov Hitler számára bosszantóan nagy terület feletti uralmat követelt, ráadásul a *Führer* ekkor már a keleti élettér meghódítását tervezte.) Hitler Pétain marsallt és Francisco Franco spanyol diktátort is győzködte, de egyik sem állt kötélnék. Mussolini viszont ősszel önálló akcióba kezdett: Líbiából Egyiptomot, Albániából pedig Görögországot támadta meg. Utóbbi Hitler nehezményezte, mert békét akart a Balkánon a Szovjetunió ellen tervezett támadás idején. Ráadásul a britek partra szálltak Krétán, míg a görögök ellentámadásba mentek át. Decemberben az egyiptomi brit erők is visszaverték az olaszokat. Hitler kénytelen volt segítséget nyújtani Rómának, egyúttal végleges parancsot adott a *Fall Barbarossa*, a szovjetek elleni támadás kidolgozására. Emiatt 1940 késő őszén Magyarország, Románia és Szlovákia is csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez.

A háromhatalmi egyezmény (1940. szeptember 27.)

Japán, Németország és Olaszország kormányai a tartós béke előfeltételének tekintik, hogy a világ minden nemzete hozzájusson a neki kijáró térhez. Ezért elhatározták, hogy a nagy kelet-ázsiai térre és az európai területekre vonatkozó törekvéseiket illetően vállvetve együtt fognak működni [...]

3. cikk. Japán, Németország és Olaszország megegyeznek abban, hogy fáradozásaik során a megelőzőkben megjelölt alapon együtt fognak működni. Kötelezettséget vállalnak továbbá arra, hogy egymást minden politikai, gazdasági és katonai eszközzel kölcsönösen támogatják abban az esetben, ha a három Szerződő Fél egyikét olyan hatalom támadja meg, amely jelenleg nem vesz részt az európai háborúban vagy a kínai–japán konfliktusban. [...]

5. cikk. Japán, Németország és Olaszország kijelentik, hogy a fenti megállapodások semmiképpen nem érintik azt a politikai állapotot, amely jelenleg a három Szerződő Fél mindegyike és Szovjet-Oroszország között fennáll.

1941 elején a britek is tárgyalni kezdtek az USA-val. Hamarosan életbe lépett az amerikai **Lend-Lease act** (kölcsonbérleti törvény), amely fegyverrel és nyersanyaggal támogatta a tengelyhatalmak ellenfeleit (eleinte Angliát és Kínát, később a Szovjetuniót is).

1941 februárjában Líbiába érkezett **Erwin Rommel** hadteste, az **Afrika-Korps**, amely visszafoglalta Líbiát. Etiópia és Szomália, továbbá a közel-keleti és nyugat-afrikai francia érdekeltségek viszont a britek, illetve a De Gaulle-hoz hű erők kezére kerültek. Hitler rendet akart tenni a görög–olasz fronton is. 1941 márciusában Bulgária, majd Jugoszlávia is csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez. Jugoszláviától Hitler csak semlegességet várt, ezért az olasz és a magyar kormány revíziós igényeit el is hátrította. Németellenes szerb tiszték azonban államcsínyt hajtottak végre, ami feldühítette Hitlert, aki most már Jugoszlávia széttűzését is elhatározta. Románia és Görögország kivételével az összes szomszéd is részt vett az áprilisi akcióban (Magyarország formálisan csak az ország szétesése után, hiszen április 10-én Zágrábban megalakult a „Független Horvát Állam”, élén a náci csatlós **Ante Pavelić**vel, az usztasák vezérével). Jugoszlávia és Görögország 1-2 héten belül kapitulált, de a krétai brit támaszpontot csak május végén, jelentős veszteségekkel tudta a *Wehrmacht* felszámolni.

1941 márciusában **Macuoka** japán külügyminiszter Németországban tárgyalt, hazafelé úton viszont Moszkvában **szovjet–japán semlegességi egyezményt** írt alá. Japán régóta hezitált, hogy észak (a Szovjetunió) vagy dél (brit és francia gyarmatok) felé terjeszkedjen. Úgy tűnik, a németek nem is akarták, hogy a szovjeteket támadják meg, mert Hitler egyedül is gyors győzelmet remélt, sőt utána a Brit Birodalom elfoglalását is. Tévedett.

Hitler 1941. június 22-én **indította meg csapatait a Szovjetunió ellen**. Sztálint váratlanul érte a támadás, legalábbis annak túl korai időzítése, így napokig nem is állt nyilvánosság elé. A **Vörös Hadsereg** sem állt készen, így a német csapatok **szinte ellenállás nélkül nyomultak kelet felé**, hatalmas **katlancsaták**ban több millió hadifoglyot ejtettek. A szovjet lakosság jelentős része felszabadítóként fogadta a támadókat a sztálini terror után, de csalódniuk kellett. Hitler utasítására a németek faji okokból a zsidók és a szlávok ellen is **brutális kegyetlenséggel léptek fel**, tömegesen gyilkoltak meg civileket. **Sztálin felhívása** a **Nagy Honvédő Háborúra** és a **partizán**mozgalomra így **jelentős eredménnyel járt**. Sikerült a legfőbb gyárakat is leszerelni a támadó németek elől és az Urálon túlra menekíteni őket. A *Wehrmacht* támadásához az olasz, román, szlovák, magyar és finn csapatok is csatlakoztak. A **három irányban támadó németek** északon körbevették Leningrádot, délen elfoglalták Kijevet, a középső szárny pedig megközelítette Moszkvát. **Október és december** között a moszkvai csatában a németek első ízben szárazföldön is vereséget szenvedtek. A hitleri villámháború kudarcba fulladt.

Kilőtt szovjet tankok – Moszkva védői 1941 telén

Már 1941 júliusában egy **angol–szovjet kölcsönös segítségnyújtási egyezmény** is megszületett és tárgyalás indult az USA és a Szovjetunió között is. **Augusztusban** **Roosevelt** és Churchill is találkozott Kanadában, s hamarosan kiadták az **Atlanti Chartát**, amely szerint a náci zsarnokság széttörésére, minden nemzet biztonságának, szuverenitásának biztosítására törekednek, és nem céljuk a területi növekedés. (Hamarosan a szovjetek is csatlakoztak.)

Az Atlanti Charta (1941. augusztus 14.)

Az Egyesült Államok elnökének és Nagy-Britannia miniszterelnökének közös nyilatkozata [...]

Először, országaik nem törekednek semmiféle területi vagy egyéb növekedésre.

Másodszor, nem kívánnak semmiféle olyan területi változásokat, amelyek nem egyeznének meg az érdekelt népek szabadon kifejezett óhajával.

Harmadszor, tiszteletben tartják minden nép jogát arra, hogy megválassza azt a kormányformát, amely alatt élni akar; kívánják továbbá, hogy állítsák vissza mindazon népeknek szuverén jogait és önkormányzatát, amely népeket ettől erőszakkal megfosztottak. [...]

Hatodszor, remélik, hogy a náci zsarnokság végleges szétzúzása után olyan békét teremtenek, amely minden nemzet számára lehetővé teszi, hogy saját határain belül biztonságban éljen [...]

Nyolcadszor, meg vannak győződve arról, hogy a világ valamennyi nemzetének gyakorlati vagy eszmei okokból el kell jutni odáig, hogy lemondjon az erőszak alkalmazásáról. [...]

Végleg eldőlt Japán dilemmája is, amikor is **Tokió a déli irányú expanzióról hozott döntést.** Csapatái Indokínában előre is nyomultak, miközben az USA-val még tárgyalás folyt a csendes-óceáni ellentétekről. Ennek kudarca után viszont Japán az Amerika elleni háborúról is döntött. **1941. december 7-én Tódzsó Hideki** japán kormánya hadüzenet nélkül megtámadta a Hawaii-on található **Pearl Harbor** támaszpontot. **Az USA ezzel belépett a háborúba,** ami végképp világméretűvé szélesedett. Hamarosan a német, olasz (és magyar) kormány hadat üzent – erre ezek szerint e világháborúban csak akkor került sor, ha a konkrét támadás elmaradt... A Szovjetunió és Japán között nem jött létre hadiállapot, de **a szembenálló koalíciók kialakultak.**

Pearl Harbor egy támadó japán repülőről – a süllyedő amerikai hajó, az Arizona

Többet akarok tudni

Ormos Mária – Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren: felemelkedés és hanyatlás, 1814–1945.* Budapest: Osiris, 2003. 400–450.

Pándi Lajos: *Köztes-Európa 1763–1993. Térképgyűjtemény.* Budapest: Osiris, 1997. 428–505.

Ellenőrző kérdések

Nyissa meg az alábbi fájlt és válaszoljon a feltett kérdésekre!

tengelyhatalmak.htm

Ha nem érte el a 75%-ot, nézze át újra a lecke szövegét és ismétlje meg a tesztet!

Feladat a kiválóságához

Gyűjtse össze a hadviselő államok fontos politikai és katonai vezetőit, és készítsen egy Ki kicsoda? jellegű életrajzi összefoglalást, amelyben szerepeljen a háború előtti és esetleges azt követő pályafutásuk is!

6. Fordulat a II. világháborúban és a szövetségesek győzelme

A moszkvai csata még nem jelentett fordulatot: 1942 tavaszán a szovjet ellentámadás megállt. Hitler új haditervet dolgozott ki. A **Fall Blau** délen, két irányban való előretörést irányozott elő: a Volga (Sztálingrád) felé, illetve a **kaukázusi olajmezők** irányában. Az offenzíva június végén indult és néhány héten át gyors sikereket hozott. Elérték a Kaukázus lábát és a Volgát is. **Sztálingrád ostroma augusztus végén** indult el, de a várost szívósan védték a szovjetek. **November végén** aztán újabb ellentámadás indult, **Friedrich Paulus** tábornok hadseregét bekerítették. Hitler megtiltotta a visszavonulást. **1943. február 2-án a németek megadták magukat.**

A sztálingrádi csata – szovjet katonák támadásban

Az USA hadbalépése után megindult az **atlanti csata**: Német tengeralattjárók igyekeztek minél több hajót elsüllyeszteni. Veszteségeik azonban egyre nőttek, így **1943 májusában** be-szüntették az akciót. **Rommel** is támadást indított Egyiptom felé, s **1942 nyarán El Alamein**ig jutott el. Az ottani brit csapatok új főparancsnokot kaptak: **Bernard Montgomery** irányítása alatt októberben itt is **szövetséges ellentámadás** indult. Novemberben amerikai és brit erők szálltak partra Marokkóban és Algériában (**Torch**, azaz Fáklya hadművelet). Rommel két tűz közé került, ugyanakkor ellentét alakult ki az angolszászok és **De Gaulle** között. Hitler – Földközi-tenger menti partraszállástól tartva – megszállta Vichy-Franciaországot is.

1942 közepéig a japánok is sikert sikerre halmoztak. **1941 végén** megszállták Malajziát, a Fülöp-szigeteket, pártra szálltak Indonéziában. **1942 februárjában** elesett Szingapúr, egész Indonézia és Burma nagy része is. A britek nem tudták megállítani őket. A szövetséges ellentámadást az USA indította el, **1942 júniusában** a **Midway-szigetek** melletti tengeri és légi csatában. Minden hadszíntéren fordulat következett be. **1943-ban** az amerikaiak **Douglas MacArthur** vezetésével megkezdtek a **szigetháborút**, felszabadítva a Csendes-óceán térségét. A japán flotta helyzetét **Jamamoto** admirális halála is nehezítette. Tokió próbálta maga mögé állítani a legyőzött népeket **egy ázsiai Monroe-elv** („Ázsia az ázsiaiaké”) hangoztatásával.

Az Egyesült Nemzetek Nyilatkozata (1942. január 1.)

1. Mindegyik kormány kötelezi magát arra, hogy teljes katonai és gazdasági erejét beveti a Háromhatalmi Egyezmény azon tagjai és támogatói ellen, amelyekkel hadban áll.
 2. Mindegyik kormány kötelezi magát arra, hogy a többi aláíró kormányokkal együttműködik és nem köt külön fegyverszünetet vagy különbékét az ellenséggel.
- Ehhez a nyilatkozathoz csatlakozhatnak más olyan nemzetek, amelyek anyagi segítséget és hozzájárulást nyújtanak vagy nyújthatnak a hitlerizmus felett aratandó győzelemért folyó harcban.

A németek most már sürgették Japánt, hogy támadja meg a Szovjetuniót, de Tokió elzárkózott, sőt, német–szovjet békét sürgetett. Erre vonatkozó ajánlatokat **1943 őszéig** Sztálin tett is, de a realitásérzékét elvesztő Hitler nem is válaszolt ezekre. **Sztálin az 1941-es határok elismerését követelte** Rooseveltől és Churchilltől is, egyelőre hiába. **1942. január 1-jén** a szö-

vetségesek kiadták az **Egyesült Nemzetek Nyilatkozatát**, amelyben vállalták, hogy teljes erővel harcolnak a tengelyhatalmak ellen és **nem kötnek különbékét** (mint láttuk, Sztálin mégis törekedett erre). **1942 nyarától** zajlott a **vita arról, hogy hol nyissanak újabb frontot** Németország ellen az angolszászok. Észak-Afrika e téren nem sokat jelentett, így a kérdés november után is napirenden maradt. Sztálin nyugat-európai partraszállást akart, Churchill balkánit.

Háborús poszterek az Egyesült Nemzetek Nyilatkozatáról

Sztálingrád után **1943 elején** ki kellett vonni a német erőket a Kaukázusból. **Joseph Goebbels** náci propagandaminiszter **totális háborút** hirdetett. A tavasz során a németek még értek el bizonyos sikereket. **Júliusban** viszont megindult a **Vörös Hadsereg** offenzívája. A **kurszki tankcsata** után a háború végkimenetele már nem lehetett kérdéses. Sztálin **1943 májusában feloszlatta a Komintern** – a kommunista pártok nemzeti erővé alakulhattak, amivel a népfrentpolitika újabb esélyt kapott a nácik által uralt Európában. **1943 elején** sikerült utánpótlást juttatni az ostromlott Leningrádba, **novemberben** a Vörös Hadsereg bevonult Kijevbe, **1944 elején** pedig megindult Leningrád teljes felszabadítása. A város blokádja 872 napig tartott, de a *Wehrmacht* nem tudta elfoglalni. **1944 márciusában** **egész Ukrajna szovjet kézre került** és már a háború előtti lengyel és román területre is benyomultak.

A megszállt Európában **a nácik „új rendet” alakítottak ki**. Ennek hosszú távú célja egy germán, vagy még inkább árja birodalom létrehozása, **az élettér (*Lebensraum*) biztosítása** volt. A „fajilag alsóbbrendű” népeknek el kellett volna tűnniük. Ezen irányban a háború alatt is komoly lépéseket tettek, de a harcokra való tekintettel egyes esetekben későbbre halasztották a „megoldást”. A hierarchiában legfelül a **germán népek** álltak, e **területeken a megszállás enyhébb formákat öltött** (igaz, ellenállás esetén itt is zajlottak bosszúakciók, főleg **1943** után). Hitler fajelméletében a **latin népek** jelentették a következő lépcsőfokot. Ezek faji jellegének megítélése a Führer számára is dilemma volt, mindenesetre itt sem volt tapasztalható olyan szigor, mint Kelet-Európában. A **szláv népek sorsa viszont egyértelműen a kiirtás (jobb esetben germanizálás) lett volna**, de Hitler (átmenetileg) különbséget tett a csatlós és ellenséges szlávok között. Különösen kegyetlenül lépett fel a lengyel és a keleti szláv lakossággal szemben. A „faji hierarchia alján” álló **zsidók kiirtásának kísérletét azonban a háború okozta**. A lengyel és a szovjet terület megszállásakor milliós nagyságú zsidóság került náci uralom alá. E területeken **gettókat** állítottak fel, s az **SS** alá tartozó „akciócsoportok” (***Einsatzgruppen***) **százazreket lőttek le**. Később kipufogógázzal is gyilkolni kezdtek. (E területeken pusztított Sztálin terrorja is a harmincas években, ezért ezt **véres övezetnek** is nevezik.) Birodalomszerte működtek **koncentrációs táborok**, ahol a zsidó és más rabok kényszermunkát végeztek. **1942 januárjában** Hitler utasítására, **Reinhard Heydrich** elnökletével lezajlott a **wannsee-i konferencia**, ahol döntés született a **végző megoldásról (*Endlösung*)**. Ennek keretében lengyel területen

megsemmisítőtáborokat (haláltábor) állítottak fel, ahol ciklon-B gázzal hajtották végre a tömeggyilkosságokat. Az áldozatok testét krematóriumban elhamvasztották.

Einsatzgruppe egyik tagja „munkában” – Gyermekholttestek a varsói gettóban

A wannsee-i konferencia jegyzőkönyvéből (1942. január)

A végső megoldás során a zsidókat megfelelő vezetés mellett és megfelelő módon keleten kell munkára vezényelni. Nagy munkacsapatokban, a nemek elkülönítésével kell a munkaképes zsidókat útépitések céljából e területekre irányítani, ahol számuk a természetes fogyással jelentősen csökken, nagy részüknél tehát magától megoldódik a kérdés. Mindenképp számolni kell azonban egy fennmaradó állománnyal. Miután kétségkívül ők a legellenállóbbak, ezért megfelelő elbánásban kell részesíteni őket. Ők a természetes kiválasztódást reprezentálják, s szabadon engedésük esetén egy új zsidó terjeszkedés sejtjeivé válnának.

A zsidók elleni népiirtás (genocídium) összes áldozatainak száma kb. 6 millió fő, akik közül egymillióan Auschwitzban haltak meg. A Lengyel Főkormányzóságba deportálták az európai zsidóság jelentős részét is. Nyugat-Európában a zsidók száma kisebb volt és több országban komoly összefogás alakult ki megvédésük érdekében (kiemelkedő példa: Dánia). Sok vád érte a Vatikánt, hogy nem tett semmit a zsidók megmentéséért, pedig XII. Pius pápa több alkalommal fellépett mellettük. Időnként a szövetségeseket is vádák érik, amiért nem bombázták le a haláltáborokat vagy az oda vezető vasútvonalakat. A nációkkal szembeni ellenállás Nyugat-Európában elsősorban Franciaországban, később Olaszországban bontakozott ki. Ezekkel szemben is súlyos, bár a kelet-európainál kisebb mértékű náci retorziók alakultak ki, pl. Oradour-sur-Glane francia falu lakóinak kivégzése esetében. 1943 után Németországban is kialakultak ellenállási csoportok. A legismertebb konkrét akció Claus von Stauffenberg merényletkísérlete volt a Führer ellen 1944-ben, ami után számos főtisztet kivégeztek. (A kelet-európai ellenállásról lásd a Kelet-Európa a két világháború között című tananyagot!)

Oradour-sur-Glane a mészárlás után – Hitler főhadiszállása a merényletkísérlet után

1943-ban a szövetségesek anyagi fölénye már jól megmutatkozott a tank- és repülőgépgyártásban, s így a harcterek erőviszonyaiban is. Januárban a marokkói Casablancában Churchill és Roosevelt kimondták, hogy a háromhatalmi egyezmény tagjainak és csatlósainak csak feltétel nélküli kapitulációját fogadják el. Elhatározták, hogy a következő partraszállási akciót Olaszországban hajtják végre. 1943 májusában erre esély is nyílt, mivel az észak-afrikai német-olasz erők megadták magukat. Dwight D. Eisenhower amerikai tábornok csapatai júliusban Szicíliát gyorsan birtokba is vették. Július 25-én a Fasiszta Nagytanács leszavazta Mussolinit, az olasz király pedig új kormányt nevezett ki Pietro Badoglio tábornok vezetésével. Némi huzavona után e kormány szeptember elején fegyverszünetet (de nem feltétel nélkül!) írt alá, s ennek hatására a németek kiszabadították a fogságba esett Ducét és ellenkormányt hoztak létre Észak-Itáliában. A Salò-i Köztársaság („Olasz Szociális Köztársaság”) német megszállás alatti csatlós állam lett, s a náciknak sikerült Nápolyig megszállni az olasz félszigetet. Az olasz csizma déli részén ugyan megvetették lábukat az angolszászok, de előrenyomulásuk nagyon lassú volt („csigaoффenzíva”). Különösen Monte Cassino körül zajlottak heves harcok. 1943-ban már a finnek, magyarok és románok is fegyverszünettel kacérkodtak. 1944. március 19-én a Wehrmacht megszállta Magyarországot, hogy ezt megakadályozza.

1943 novemberében a három szövetséges nagyhatalom vezetői első alkalommal találkoztak egymással. Rooseveltt, Churchill és Sztálin a teheráni konferencián megegyezett a „második” front 1944 nyári megnyitásáról, cserébe Sztálin megígérte, hogy az európai harcok végeztével Japán ellen fordul (de ezért a Kuril-szigetek és Szahalin a Szovjetunióhoz csatolását kérte).

Sztálin, Rooseveltt, Churchill Teheránban – A normandiai partraszállás

A nyugat-európai partraszállásra végül Normandiában került sor 1944. június 6-án (D-nap), az ún. Overlord hadművelet keretében. A németek számítottak az akcióra, de máshol várták azt. A kialakult hídfőt így sikerült megtartani és onnan kiindulva felszabadult Franciaország és a Benelux-államok területe. Augusztusban Toulon vidékén is volt egy partraszállás, így a Rhône völgyén át is támadás indult. E hónapban felszabadult Párizs, illetve Róma is. A német csodafegyver, a V-1 és V-2 rakéta sem tudta megfordítani a hadiszerencsét. Sőt, most már a német lakosság is veszélybe került. Már 1943 közepétől gyakoribbá váltak a szőnyegbombázások, amelyek az ellenség ipari centrumai mellett hamarosan lakónegyedeket is érintettek. Az utolsó német ellenoffenzíva 1944 decemberében az Ardenneknben indult el. Az akció hamar kudarcba fulladt, a brit és amerikai erők elérték a Rajnát és benyomultak Németország területére. Az olasz front áttörésére azonban csak 1945 tavaszán került sor. Ekkor a partizánok elfogták és kivégezték Mussolinit.

1944 nyarán a Vörös Hadsereg Georgij Zsukov vezetésével megkezdte a köztes-európai területek felszabadítását/megszállását. Megközelítette Varsót, de nem segítette a lengyel Honi

Hadsereg ottani felkelésének. Romániának **augusztus 23**-án, Bulgáriának két héttel később **sikerült kiugrania a háborúból**, ennek hatására a *Wehrmacht* visszavonult Görögországból is. Jugoszláviát kommunista partizánok szabadították fel. Románia átállása megnyitotta az utat Magyarországra felé is, ahol **októberben Horthy Miklós** kiugrási kísérlete kudarcba fulladt. A **nyilasok** átvették a hatalmat. A debreceni csata, Budapest ostroma és a székesfehérvári ütközet révén súlyos harcok voltak **1944–45 fordulóján**. Csak ekkor, **1945. január** során kelt át a Vörös Hadsereg a Visztulán és foglalta el Varsót és más lengyel nagyvárosokat. **A szövetségesek ezzel Keleten és Nyugaton is elérték a német határokat.** **Áprilisban** megindult a Berlin elleni szovjet offenzíva, **Torgaunál pedig az amerikai és szovjet erők találkoztak.** A britek Hamburg, az amerikaiak München–Linz felé nyomultak. Hitler **április 30**-án öngyilkos lett. **Május 7**-én Reimsben a németek aláírták a kapitulációt. Mivel a szovjetek itt nem képviselték magukat, másnap éjjel előtt Berlin-Karlhorstban **egy második fegyverletételre is sor került.** Moszkvában ekkor már 9-e volt, így az európai győzelem napja **május 7., 8. vagy 9.** is lehet.

A német kapituláció (1945. május 8.)

1. Mi, alulírottak, a német véderő-főparancsnokság [OKW] nevében ezennel kijelentjük, hogy az összes ez idő szerint német parancsnokság alatt álló szárazföldi, tengeri és légi erők feltétel nélkül kapitulálnak a szövetséges expedíciós erők főparancsnoka és egyidejűleg a Vörös Hadsereg főparancsnoka előtt.
2. A német véderő-főparancsnokság haladéktalanul kiadja a parancsot [...], hogy 1945. május 8-án, közép-európai idő szerint 23 óra 01 perckor szüntessenek be minden aktív katonai műveletet [...] és teljesen fegyverezzék le magukat, átadva fegyvereiket és felszereléseiket [...] Egyetlen hajót [...] vagy repülőgépet sem szabad elsüllyeszteni, illetőleg elpusztítani, [...] technikai eszközeit megrongálni.

Időközben Sztálin, Roosevelt és Churchill a Krím-félszigeten tanácskoztak. Az **1945 februári jaltai konferencia** már **jórészt a háború utáni rendezésről szólt**, csakúgy, mint a **július 17**-én összeülő **potsdami konferencia.** (Minderről lásd a következő leckét.)

A háború Japán ellen szintén a végéhez közeledett. **1944 őszén** zajlott a döntő Fülöp-szigeteki tengeri csata, és elkezdődött Japán bombázása. Az öngyilkos pilóták által vezetett **kamikaze**-akciók sem segítettek Japánon. **1945 tavaszán** a britek elfoglalták Burmát, az amerikaiak Okinavát. Időközben elkészült az USA-ban az **atombomba**, amelyből kettőt le is dobáltak (**augusztus 6**-án Hirosimában és **9-én** Nagaszakiban; Drezda **1945 februári** szőnyegbombázása mellett ez a művelet is felvet súlyos morális kérdéseket.) **Az atombomba célja a háború lezárásának meggyorsítása volt, de egyben a jövőre vonatkozó figyelmeztetés volt Moszkvának** is. Ekkor már a Szovjetunió is hadat üzent Japánnak. **Hirohito császár** egyetlen feltétele saját uralkodói jogainak elismerése volt. Miután az USA erre hajlandó volt, **1945. szeptember 2**-án Japán kapitulált. **A második világháború véget ért.**

Többet akarsz tudni

Ormos Mária – Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren: felemelkedés és hanyatlás, 1814–1945.* Budapest: Osiris, 2003. 450–496.

Karsai László: *Holokauszt.* Budapest: Pannonica, 2001. 71–156.

Ellenőrző kérdések

Nyissa meg az alábbi fájlt és válaszoljon a feltett kérdésekre!

fordulat-gyozelem.htm

Ha nem érte el a 75%-ot, nézze át újra a lecke szövegét és ismételje meg a tesztet!

Feladat a kiválósághoz

Készítsen a második világháborútól egy részletes bibliográfiát. A hadtörténet mellett a gazdaság- és társadalomtörténet is szerepeljen benne. Csoportosítsa a talált műveket aszerint, hogy tudományos, népszerűsítő, esetleg szakmailag megkérdőjelezhető írásokról van szó!

7. A bipoláris világregrend kialakulása

A második világháború – bár jóval több áldozatot követelt az elsőnél – nem járt olyan katasztrofális következményekkel, mint a Nagy Háború. A képlet egyszerű volt: a világ valaha volt leggonoszabb rendszerét kellett elpusztítani és ez szerencsére sikerült. De a képlet nem volt egyúttal tiszta is, mert a győzelmet a demokráciák a sztálini Szovjetunióval, egy szintén brutális diktatúrával közösen vívták ki. Így a szovjetek bűnei sokáig nem is kerültek felszínre. A győztesek között tehát óriási különbségek voltak. 1945 után ezek óhatatlanul előtörttek.

A második világháború azért nem okozott újabb őskatasztrófát, mert a nyugati győztesek tanultak az első világháborúból, a vesztesek pedig levonták a megfelelő következtetéseket a vereségből. Európa végleg kénytelen volt lemondani a világ feletti uralomról. A két legnagyobb befolyással rendelkező ún. szuperhatalom az Egyesült Államok és a Szovjetunió lett. Az angolszászok az alábbi tanulságokat vonták le az előző háborúból: 1. nincs értelme bosszút állni a legyőzötteken, inkább meg kell próbálni demokratizálni őket; 2. az USA felvállalta a gazdasági, pénzügyi (majd hamarosan a politikai és katonai) hegemonia betöltésének szerepét; 3. a háborús hitelek visszafizettetése helyett az USA egy stabil pénzügyi rendszert hozott létre, valamint további segélyekben részesítette a háború által sújtott Európát, köztük a vesztes országokat is. A totális háború után a német és a japán lakosság átélte a totális vereség élményét. Ez kijózanító hatással volt rájuk, belátták a korábbi világhódító terveik értelmetlen voltát és belsőleg fogékonyakká váltak az angolszászok által is támogatott demokratizálódásra. Ez volt a „nulla óra” (vagy nulla év), a teljes újrakezdés pillanata.

Nulla óra – az apokalipszis után

A másik győztes, Sztálin, nem vont le hasonló következtetéseket. Ő bosszút akart állni és elérni azt, hogy soha többé ne fordulhasson elő a szovjet területek elleni hasonló támadás. Mindezt hagyományos, lényegében imperialista módon kívánta biztosítani. Ennek alapképlete hasonló volt az 1919-es francia célokhoz: Németország megcsönkítése, feldarabolása, hatalmas jóvátétel kicsikarása; legfontosabb alapelve pedig a „nagyobb terület = nagyobb biztonság” volt. A katonailag megszerzett területeken a világforradalom új lépcsőjét is meg akarta valósítani. Lényegében ez a győztesek közötti különbség okozta a kialakuló hidegháborút is.

A leendő új világ körvonalai már 1944-ben kezdtek kialakulni. 1944 júliusában zajlott a Bretton Woods-i konferencia, ahol egy új pénzügyi rendszert hoztak létre. Ennek célja az 1929-eshez hasonló válságok elkerülése volt. A rendszerben részt vevő valutákat ismét aranyalapra helyezték, árfolyamukat rögzítették és ezzel biztosították átválthatóságukat (konvertibilitás). Ezzel a nyitott piacok létrehozását, az autarkia-törekvések visszaszorítását akarták elérni. Létrehozták a Nemzetközi Valutaalap (IMF) és a „Világbank” (Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank, IBRD) intézményeit, előbbit az árfolyamok stabilizálásának, utóbbit a gazdasági újjáépítésnek és fejlesztésnek az érdekében. A Szovjetunió részt vett ugyan az eseményen, de nem ratifikálta az egyezményeket, így majdani csatlósaival együtt kimaradt e rendszerből. Bretton Woods 1973-ig sikeresen működött. A vámok leépítése érdekében 1947-ben létrejött az Általános Vámtarifá- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) is.

Bretton Woods – A három nagy Jaltában

1944 őszén megindult a világ két részre szakadása politikai téren is. Churchill Moszkvában tárgyalta, ahol Sztálin elé csúsztatott egy cetlit, amin a balkáni országokban érvényesülő nyugati és szovjet befolyási arányra tett javaslatot. Sztálin szótlanul kipipálta az ajánlatot, amely csak Görögország meghagyását kérte nyugati befolyás alatt. 1945. február 4–11. között a jaltai konferencián Sztálin, Roosevelt és Churchill a háború utáni rend alapvető kérdéseiről tárgyalt: az ENSZ létrehozásáról, Németország megszállási zónákra osztásáról, Lengyelország „nyugatra tolásáról” (a szovjet maradt a szovjet–náci paktummal megszerzett keleti lengyel terület, Varsót Németország keleti részével kárpótolták). A legfontosabb eredmény viszont a „Nyilatkozat a felszabadított Európáról” volt, amelynek értelmében minden országban, így a Vörös Hadsereg által megszállt Kelet-Európában is szabad választások megtartását írták elő.

Jaltáról később elterjedt, hogy a „három nagy” itt titkos módon felosztotta Európát. Ma már tudjuk, hogy erre ekkor és ott nem került sor. A Vörös Hadsereg eddigre egyébként is birtokon belül volt már. Jalta mégis a megosztott világ jelképe lett. Szimbolikusan elfogadhatjuk a „jaltai rendszer” létét, amelynek fontos, hosszú távú következményei voltak. 1. A Szovjetunió úgy érezte, hogy a Nyugat ellenállás nélkül lemondott Kelet-Európáról, amit a kapitalizmus gyengeségeként értékelt. Ez megnövelte a szovjetek további terjeszkedésének vágyát, ami hosszú távon túlterjeszkedést és gazdasági kimerülést okozott számára. 2. A szovjet expanziótól való félelem Nyugat-Európát szorosabb katonai, gazdasági együttműködésre sarkallta. Az európai integráció mellett ez a francia–német megbékéléshez is elvezetett. Ezt megkönnyítette, hogy a megosztott Németország nyugati fele nem tűnt erősebbnek Franciaországnál. 3. Egyes vélemények szerint a szovjet uralom Kelet-Európában paradox módon lehetővé tette a térség hosszú távú demokratizálódását, mivel a régi, megcsontosodott és elmaradott társadalmi rendszert brutális módon szétverte, utat nyitva a modernizálódásnak.

A jaltai nyilatkozat (1945. február)

Az összehangolt terv értelmében a három hatalom fegyveres erői külön-külön övezetet szállnak meg Németországban. A terv egybehangolt igazgatást és ellenőrzést irányoz elő Központi Ellenőrző Bizottság útján, amely a három hatalom főparancsnokaiból áll, Berlin székhellyel. Elhatároztuk, hogy a három hatalom felhívja Franciaországot, hogy – amennyiben óhajtja – vállalja egy övezet megszállását, és vegyen részt negyedik tagként az Ellenőrző Bizottságban. [...]

[Nyilatkozat a felszabadított Európáról:]

[...] a három kormány, valahányszor a körülmények azt megkövetelik, együttesen támogatni fogja a felszabadított európai államoknak vagy a tengely volt európai csatlós államainak népeit abban, hogy

- a) megteremtsék országuk belső békéjének feltételeit;
- b) hogy szükségintézkedéseket foganatosítsanak az inséget szenvedő lakosság megsegítésére;
- c) hogy a lakosság összes demokratikus elemeit széleskörűen képviselő ideiglenes kormányhatóságokat létesítsenek, amelyek kötelesek legyenek a lehető legrövidebb időn belül szabad választások útján olyan kormányokat alakítani, amelyek megfelelnek a nép akaratának;
- d) hogy elősegítsék ilyen választások megtartását mindenütt, ahol ez szükségesnek mutatkozik.

A **potsdami konferencia** Berlin közelében **1945. július 17. és augusztus 2.** között ülésezett. Roosevelt halála miatt ezen az új amerikai elnök, **Harry Truman** vett részt. A konferencia idején Churchillt utódja, **Clement Attlee** váltotta fel. Potsdamban **az ellentétek növekedtek**, Sztálin már ellenezte a szabad választások ötletét saját befolyási zónájában, vita volt a német jóvátétel mértékéről és annak módjáról is. Kijelölték az új német–lengyel határt (az **Odera és a Neisse** folyók mentén) és döntöttek arról, hogy **Kelet-Közép-Európából kitelepítik a németeket**. Németországot, Ausztriát és fővárosaikat **négy (szovjet, brit, amerikai, francia) megszállási zónára osztották**, de elvileg mindkét ország gazdasági egységét fent kívánták tartani.

A békekonferencia **1946. júliustól októberig** ülésezett Párizsban. A győztesek **nem tudtak megegyezni sem Japánról, sem Németországról**, így róluk nem is tárgyaltak, **velük nem kötöttek békét**. Csatlósáikkal (Olaszország, Finnország, Magyarország, Románia, Bulgária) ugyanazon a napon, **1947. február 10**-én írták alá a békeszerződést. Ezek érvénytelenítették a háború alatti hódításokat (kivéve a szovjet területszerzéseket és Dél-Dobrudzsa esetét), Olaszország ezen túl területeket vesztett Jugoszlávia javára is. Trieszt **1954**-ig szabad állammá alakult. Az öt vesztesnek **jóvátételt** is kellett fizetni, többnyire a Szovjetunió, illetve Jugoszlávia javára. A konferenciára ezúttal meghívták a kisebb veszteseket, és a területi bizottságok is az ő ügyeik köré szerveződtek (győztesek közötti vitákat nem is tárgyaltak). A **háborús bűnösöket több országban is elítélték**. A főbűnösöket (akik nem lettek öngyilkosok vagy menekültek el) Nürnbergben (**1946**) és Tokióban (**1948**) nemzetközi bíróságok ítélték el.

Az ENSZ alapító ülészaka – Kijelölik az új lengyel határt

Mivel a Nemzetek Szövetsége teljesen diszkreditálódott, helyette létrehozták az **Egyesült Nemzetek Szervezetét**. Az ENSZ **1945 június**ában alakult meg San Franciscóban. Szervezete zavarba ejtően hasonlít elődjére: **évente tartott Közgyűlés; állandó Titkárság**; a legfontosabb ügyeket a **Biztonsági Tanács** tárgyalja meg, melyben a nagyhatalmak állandó tagként és vétőjoggal, kisebb országok rotációs rendszerben vesznek részt. Az **ENSZ BT állandó tagja az USA, a Szovjetunió, Nagy-Britannia, Franciaország és Kína** lett. A BT-tagok köre később sem változott (bár **1949–71** között a kommunista Kína helyett Tajvan, a „polgári Kína” vett részt benne). Az ENSZ hatékonysága nem különbözik lényegesen elődjétől. Fontos azonban, hogy **1948. december 10**-én megszületett az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata**.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948. december 10.)

1. cikk. Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell, hogy viseltessenek. [...]
3. cikk. Minden személynek joga van az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.
4. cikk. Senkit sem lehet rabszolgaságban vagy szolgaságban tartani, a rabszolgaság és a rabszolga-kereskedelem minden alakja tilos.
5. cikk. Senkit sem lehet kínvallatásnak vagy kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek, vagy bánásmódnak alávetni.

Alapvetően eltért a nyugati hatalmak és a Szovjetunió németpolitikája. Eleinte ugyan az USA-ban (Morgenthau-terv, 1944. szeptember) és Franciaországban (Charles de Gaulle javaslatai) is jelen volt a bosszú, megcsonkítás, feldarabolás, ipari leszerelés ideája, de ez fokozatosan háttérbe szorult. Felismerték, hogy a bosszú bosszút szül, így inkább a német területek gazdasági szanálása és demokratizálása lett a céljuk, főleg a brit és az amerikai zónában. Ennek ellenére a német katonai revansra is felkészültek. 1947 márciusában brit–francia szövetségi szerződés született e veszély elhárítására. A szovjetek viszont tartósan saját zónájuk kiszákmányolását és a németek megbüntetését hajtották végre, szigorú „nácitlanítással”.

Az Egyesült Államok 1945 után elkezdte kivonni csapatait Európából, miközben a Szovjet Hadsereg (a volt Vörös Hadsereg) négymillió létszámú maradt. Nyugat-Európa szovjet támadástól tartott. Churchill (magánemberként) 1946 márciusában mondta el híres fultoni beszédét (Missouri állam, USA). Truman elnök jelenlétében testvéri szövetséget javasolt az angolszász hatalmak között, a szovjet terjeszkedés visszaszorítása érdekében. Egyben kifejtette, hogy Európa közepén „vasfüggöny ereszkedik le”. Hozzá hasonlóan a moszkvai amerikai nagykövetség helyettese, George Kennan „hosszú táviratában” szintén azt javasolta, hogy a szovjetekkel szemben erőt kell felmutatni. Az USA ezután kezdte felvállalni a nagyobb katonai és politikai jelenlétet Európában. Ennek első jele James Byrnes külügyminiszter stuttgarti beszéde volt, de igazi fordulatot Truman 1947. március 12-i kongresszusi beszéde jelentett. Anyagi segítséget kért a görög és a török kormány számára, melyeket kommunista veszély fenyegetett. Az elnök felosztotta a világot szabad népekre és totalitárius rendszerekre. A Truman-doktrína kimondta, hogy a kommunizmus által veszélyeztetett szabad népeket meg kell védeni (feltartóztatás, containment). Hamarosan létrehozták a Nemzetbiztonsági Tanácsot és a Központi Hírszerző Ügynökséget (CIA). Erre 1947 őszén Sztálin kijelölt utóda, Andrej Zsdanov reagált a Komintern helyett létrehozott új szervezet, a Kominform (Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája) alakuló ülésén. A Zsdanov-elv szintén két tábor, egy imperialista, antidemokratikus és egy demokratikus, antiimperialista részt különített el. Ezt követően felgyorsult a kelet-európai országok szovjetizálása. A prágai kommunista puccs 1948 februárjában különösen megrázta a nyugati közvéleményt. Néhány héttel később a brit–francia szövetségi szerződéshez csatlakozott a három Benelux-állam: Az 1948 márciusi brüsszeli szerződés részben a német, részben azonban már a szovjet fenyegetés ellen irányult.

A Marshall-terv jelképe és korabeli propaganda-plakátjai

A kétpólusú (bipoláris) világ létrejöttében legnagyobb szerepe a Marshall-tervnek volt. George Marshall amerikai külügyminiszter 1947 júniusában jelentette be az Európai Újjáépítési Programot. Az USA vissza nem térítendő segélyeket ajánlott fel minden európai állam újjáépítésére. Sztálin rövid habozás után visszautasította az ajánlatot, amely szerinte lehetőséget adott volna az USA-nak, hogy beavatkozzon a szovjet gazdaság működésébe. Csatlósait is rákényszerítette, hogy maradjanak távol. Így Bretton Woods után másodszor is külön útra lépett a nyugati és a keleti világ gazdasága. A Marshall-segélyt igénybe vevő országok létrehozták az Európai Gazdasági Együttműködés Szervezetét (OEEC, 1948), a segély révén pedig

sosem látott mértékű növekedés indult el. A formálódó keleti blokk államai megalapították a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsát (KGST, 1949.) és tervgazdaságokat hoztak létre.

A szovjetek (a potsdami vállalásuk ellenére) nem küldtek élelmiszereket a német nyugati zónákba, cserébe azok megtagadták az iparcikkek szállítását. Fokozatosan meghiúsult a négy zóna gazdasági egysége. A Szövetséges Ellenőrző Tanács egyre kevésbé tudta koordinálni az egyes zónák különböző politikáját. Először a brit és az amerikai zóna hangolta össze politikáját. 1947. első napján létrejött „Bizónia”, míg a franciák továbbra is elszigetelték saját zónájukat, céljuk a rajnai határ megteremtése volt. Sztálin célja az egységes, de semleges Németország létrehozása volt. A nyugatiak azonban belátták, hogy az egységes Németország komoly veszélyekkel járna (vagy azért, mert revízióra törekedne, vagy azért, mert szovjet csatlóssá válna; az egységes német állam túl nagy lenne ahhoz, hogy a Nyugat kontrollálhatná).

A brit külügyminisztérium Németország egységéről (1948. május)

3. Véleményem szerint a nyugati hatalmaknak nincsenek megfelelő eszközeik ahhoz, hogy egy 62 milliós vagy még több lakosú Németországot [...] befolyásuk alá vessék, a két világháború közötti korszak ezt megmutatta. Erre csak az oroszok képesek, a kommunista párt és a rendőrállam módszereivel.

4. A Nyugattal szövetségben álló, egyesült és nem kommunista Németország az első adandó alkalommal küzdeni fog azért, hogy visszanyerje elveszített keleti területeit. A nyugati hatalmak nem nézhetik tétlenül, hogy ezt a Németországot hogyan semmisítik meg és hogyan kerül Oroszország uralma alá. Az egyesített Németország mint szövetséges tehát rendkívül veszélyes teher lenne számunkra. [...]

6. A 40 milliós Nyugat-Németország oroszoktól rettegő lakossága ellenben a nyugati hatalmakkal való együttműködésre és védelmére utalt (egyébként tisztában kellene lennünk azzal, hogy az országot újra föl kell fegyvereznünk), és teljességgel függ tőlük [...] Annak veszélye, hogy Nyugat-Németország megtámadja Kelet-Németországot, sokkal kisebb annál, hogy egy egyesített Németország megtámadja Lengyelországot.

A nyugati hatalmak ezért folytatták Németország kettéosztását. Bizóniához másfél évvel később a francia zóna is csatlakozott, létrejött Trizónia. A három nyugati zónában 1948 nyarán pénzreformot vezettek be. A szovjetek által elértéktelenített régi márka helyett újat vezettek be. Sztálin válaszul blokád alá vette Berlin nyugati szektorait. A berlini blokád a hidegháború első éles konfliktusa volt. A nyugatiak légi hídon, repülőgépekkel biztosították a város ellátását. Sztálin 1949 májusában feloldotta a blokádot. Ugyanebben a hónapban Trizóniából megalakult a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK), miután egy alkotmányozó gyűlés Bonnbán elfogadta az ország alaptörvényét. Válaszul a szovjetek 1949 októberében megalapították a Német Demokratikus Köztársaságot (NDK). Szintén a berlini válság következménye volt, hogy 1949. április 4-én létrejött az Észak-Atlanti Szerződés Szervezete (NATO), az USA, Kanada és számos nyugat-európai ország katonai szövetsége. Ezzel szemben a keleti blokk államai között kötött kétoldalú barátsági és segélynyújtási szerződések rendszere állt.

Többet akarok tudni

Gaddis, John Lewis: *Most már tudjuk. A hidegháború történetének újraértékelése*. Budapest: Európa, 2001. 15–106.

Fischer Ferenc: *A megosztott világ. A Kelet–Nyugat, Észak–Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1945–1989)*. Budapest: IKVA, 1992. 19–86., 113–137.

Ellenőrző kérdések

Nyissa meg az alábbi fájlt és válaszoljon a feltett kérdésekre!

bipolaris.htm

Ha nem érte el a 75%-ot, nézze át újra a lecke szövegét és ismétlje meg a tesztet!

Feladat a kiválóságához

Készítsen szakirodalmi hivatkozásokkal ellátott rövid tanulmányt saját kutatásai alapján *Melyik fél a felelős? Ki kezdte a hidegháborút?* címmel!

8. A klasszikus hidegháború, valamint az enyhülés első hulláma – a hosszú ötvenes évek

1949-ig az Egyesült Államok atombomba-monopóliumot élvezett, ám ekkor a szovjetek is előállították a saját nukleáris bombájukat. A fegyverkezési verseny egyre inkább kiéleződött. Ma már tudjuk, hogy rövid távon sem Sztálin, sem Truman nem tervezett támadást a másik fél ellen, de mindketten szentül hitték, hogy ellenfelük erre készül, így komolyan fegyverkeztek.

A tényleges hadműveletek nélküli szuperhatalmi rivalizálást már 1947-től széles körben hidegháborúnak nevezték. Ez a küzdelem eleinte Európán belül zajlott, de 1948 végétől áterjedt Ázsiára is. Elsőként Kínában, ahol polgárháború zajlott Csang Kaj-sek Nemzeti Pártja (Kuomintang, KMT) és Mao Ce-tung kommunistái (KKP) között. Eleinte mindkét szuperhatalom Csangot támogatta, de mégis Mao győzött. 1949 októberében kikiáltották a Kínai Népköztársaságot (KNK), míg Csang Tajvan szigetére szorult vissza. Mao amerikai támadástól tartott, s katonai szövetséget kötött Sztálinnal, aki ugyan örült a világforradalom újabb lépésének, de segítséget ezt követően sem akart adni. Háborúra az USA és Kína közt azonban nem került sor (erre Tajvan körzetében komoly esély volt), viszont egy mellékhadszíntéren, a megosztott Koreában igen. Az 1945-ig japán megszállás alatti félsziget északi részét szovjet, a délit amerikai csapatok szabadították fel. Több éven át zajló határincidensek után 1950 nyarán az északi kommunisták (Sztálin engedélyével) nyílt támadást indítottak a déliek ellen. Az ENSZ BT azonnal megtárgyalta az ügyet, és mivel a szovjetek épp bojkottálták a testületet, megszavazta egy nemzetközi katonai erő kiküldését (ennek vezetője MacArthur volt). A hidegháború hirtelen felforrósodott. A koreai háború változó sikerrel zajlott, menetébe kínai „önkéntesek” is beavatkoztak. Végül 1953-ban, az eredeti választóvonal közelében ért véget.

Észak-koreai katonák rohamra indulnak – Amerikai ENSZ katonák Koreában

Korea következményei igen jelentősek voltak. 1. Az USA megdöbbszörözte védelmi kiadásait, a NATO-t pedig hatékony katonai szervezetté építették ki. 2. Trumanra az ellenzéki republikánusok egyre nagyobb nyomást gyakoroltak, hogy a feltartóztatás helyett az offenzívább felgöngyölítés (rollback) politikáját alkalmazza. 3. Ázsia és a Csendes-óceán térségében további katonai szövetségek jöttek létre (1951: ANZUS – Ausztrália, Új-Zéland, USA; 1954: SEATO – Délkelet-Ázsiai Szerződés Szervezete). 4. A nyugati hatalmak 1951-ben különbékét kötöttek Japánnal. 5. Nyugat-Európában már 1950-ben felmerült az NSZK felfegyverzésének kérdése, elsőként egy Európai Védelmi Közösség (EVK) keretén belül. Az EVK-t René Pleven francia miniszterelnök javasolta. A Pleven-terv célja az volt, hogy az NSZK-nak ne legyen saját hadserege, a német katonák egy európai haderőben szolgáljanak. Az EVK-ról szóló párizsi szerződést 1952-ben alá is írták, de a francia Nemzetgyűlés megvétózta, így nem vált valóra. Az európai hadsereg a NATO alárendeltségébe tartozott volna.

Politikai és gazdasági téren az európai integráció sikeresebb volt. Churchill már 1946-os beszédében Európai Egyesült Államokat javasolt. Fontos szerepet játszott Paul-Henri Spaak belga miniszterelnök Európa-mozgalma. Jelentős áttörést jelentett az Európa Tanács megalakulása 1949 májusában. Célja az emberi jogok, a törvények uralma és a demokrácia biztosítása volt a kontinensen (de csak nyugati államok csatlakoztak hozzá); egyik fő megszervezője Alcide de Gasperi olasz miniszterelnök. A következő mérföldkő a Schuman-terv: Robert

Schuman francia külügyminiszter 1950 májusában német–francia megbékélést, a két ország szén- és acéltermelésének közös felügyelet alá helyezését javasolta, ami az „első lépés az Európai Unió felé”. Megvalósulására 1951-ben került sor: létrejött az **Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK vagy Montánunió)**, amelynek élére **Jean Monnet**, „Európa atyja” került, aki már régóta javasolt egy ilyen együttműködést (valójában ő volt a Schuman-terv szerzője is).

A Schuman-terv (1950. május 9.)

Első lépés az Európai Unió felé

A szén- és acéltermelés közössé tétele azonnal biztosítja a gazdasági fejlődés közös alapjainak megteremtését, az európai föderáció első állomását és megváltoztatja azon térségeknek a sorsát, amelyek hosszú ideig háborús eszközök gyártására rendezkedtek be, s amelyeknek maguk váltak állandó áldozataivá.

Soha többé háborút Franciaország és Németország között

Az így szövődő termelési szolidaritás megnyilvánul majd abban, hogy a Franciaország és Németország közötti háború nemcsak elképzelhetetlen, hanem ténylegesen is lehetetlen lesz. Ez a hatalmas, minden [...] ország előtt nyitva álló gazdasági egység [...] megveti a gazdasági egyesítés reális alapjait.

1952-ben Sztálin ismét egységes, de semleges Németország felállítását javasolta. Az USA, sőt maga **Konrad Adenauer** NSZK kancellár is ezt elutasította, attól tartva, hogy a semleges német állam szovjet csatlóssá válna. Ellenjavaslatuk Németország EVK-tagsága volt, amit a szovjet diktátor utasított vissza.

Paul-Henri Spaak – Alcide de Gasperi – Robert Schuman – Jean Monnet – Konrad Adenauer

1953-ban mindkét szuperhatalom élén személycseré történt. Truman két elnöki ciklus után távozott, utóda januártól a republikánus háborús hős **Eisenhower** lett. Külügyminisztere a **felgöngyölítést** és a Szovjetunió elleni „tömeges megtorlást” hirdető **John Foster Dulles** lett. Mivel 1952-ben az USA ismét fegyverkezési előnybe került a **hidrogénbomba** elkészültével, erre lett is volna mód. Eisenhower azonban ténylegesen nem támogatta a kardcsörtetést. Főleg nem azt követően, hogy 1953. március 5-én meghalt Sztálin, s utóda, **Nyikita Hruscsov** alapvetően eltérő politikát, „békés egymás mellett élést” hirdetett meg. Másrészt 1953-ban a **szovjetek is előállítottak egy kisebb robbanóerejű hidrogénbombát** (1955-ben pedig már az amerikaiakal egyenértékű H-bombájuk is volt). 1953 a fenti tényezők miatt fordulatot hozott a nemzetközi politikában: megkezdődött az **enyhülés (détente)** időszaka. A legfontosabb tényező ebben az **atompatt**, az „elrettetés egyensúlya”: nukleáris háború esetén **kölcsönösen biztosított pusztulás** (*mutually assured destruction, MAD*) következett volna.

Az első eredmény a **koreai fegyverszünet** volt (Panmindzson, 1953. július). Békét azóta sem kötöttek, de az egyezmény tartóssá tette a félsziget megosztottságát, a két Korea létét. Sikerült lezárni az első nagyobb gyarmati felszabadító harcot, az **első indokínai háborút** (1946–54) is. A **Viet Minh** néven működő felszabadító mozgalom döntő vereséget mért a franciákra (1954 tavasz, **Dien Bien Phu-i csata**). A Genfben zajló béketárgyalás után **Vietnam kettévált** a **Ho Si Minh** által vezetett kommunista és az amerikai befolyás alatti déli államra.

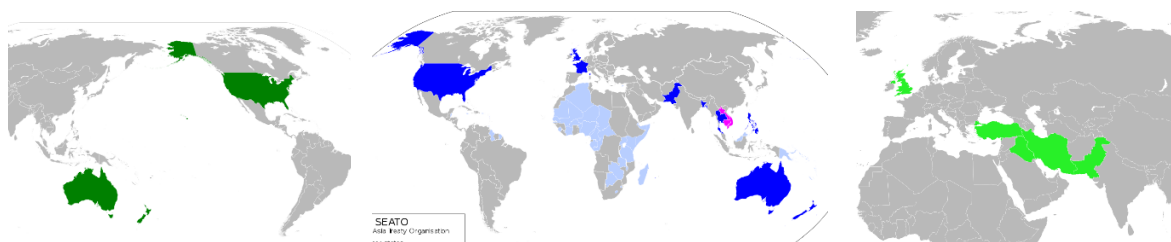
1954. október 23-án a **párizsi szerződések** keretében a nyugati hatalmak rendezték az NSZK státuszát. 1. Megszüntették a megszállási rendszert, az NSZK teljes szuverenitást ka-

pott. 2. Az 1948-as brüsszeli szerződésbe bevonták Olaszországot és az NSZK-t, létrehozva ezzel a Nyugat-Európai Unió (WEU) nevű katonai szövetséget. 3. Végül, az NSZK-t felvették a NATO tagjai közé is (ez 1955 májusában lépett hatályba). A Szovjetunióknak reagálnia kellett: Hruscsov úgy döntött, hogy létrehoz egy multilaterális katonai szövetséget. A Varsói Szerződés (VSZ) 1955. május 14-én alakult meg, tagja lett az NDK is, ahol szintén hadsereget állítottak fel és a szovjetek is fokozatosan megszüntették saját megszállási rendszerüket. A VSZ szervezete a NATO-ét másolta, de sokáig nem volt valódi katonai szövetség. A katonai blokkok megszilárdulása ellenére fontos enyhülési eseményekre is sor került. 1955. május 15-én aláírták az osztrák államszerződést. Ausztria négyhatalmi megszállása véget ért, az ország semleges, de nyugati, demokratikus berendezkedésű állam lett. A szovjetek elsőként vonultak ki egy 1945-ben megszállt területről. (Rendezték kapcsolatukat Jugoszláviával is, amellyel Sztálin 1948-ban szakított.) 1955 nyarán Genfben a négy 1945-ös győztes állam vezetői csúcstalálkozót tartottak. Napirendre került a fegyverkezési verseny, kereskedelmi egyezmények kérdése, a német béke megkötése. Konkrét eredmény nem született, de a tárgyalás ténye, a „genfi szellem” magában is előrelépés volt. Az év végén 19 új tagot vettek fel az ENSZ-be.

A Németország-szerződés (Deutschlandvertrag, 1954. október 23.)

1. cikk. 1. A jelen Szerződés életbelépésével a Francia Köztársaság, az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága [...] megszüntetik a megszállási rendszert a [Német] Szövetségi Köztársaságban, hatályon kívül helyezik a megszállási szabályzatot és feloszlátják a Szövetséges Főbiztosságot és a Tartományi Biztosságokat a Szövetségi Köztársaságban.
2. Ennek következtében a Szövetségi Köztársaság egy szuverén állam teljes joghatóságával intézi bel- és külügyeit. [...]
3. cikk. 1. A Szövetségi Köztársaság vállalja, hogy politikáját az Egyesült Nemzetek Alapokmányába iktatott elvekkel és az Európa Tanács Alapszabályaiban kitűzött célokkal összhangban fogja vezetni.
2. A Szövetségi Köztársaság megerősíti azt a szándékát, hogy teljes mértékben bekapcsolódjék a szabad nemzetek közösségébe, azzal, hogy tagjává válik a szabad világ közös céljait előmozdító nemzetközi szervezeteknek. A Három Hatalom [...] támogatni fogja [...] az ilyen szervezetekbe való felvétel iránti kérelmét.

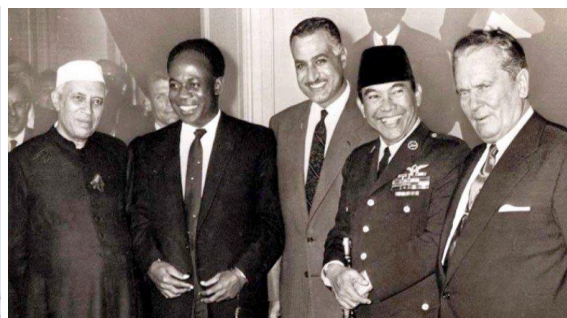
Egyre nagyobb szerepet játszott az Európán kívüli világ is. Folytatódott a dekolonizáció, a volt gyarmatok függetlenedése (a legfontosabb India 1947-es önállósodása volt). Mindkét szuperhatalom arra törekedett, hogy befolyás alá vonja ezen új államokat. A hidegháború az egész világra kiterjedt. Az USA attól tartott, hogy Kína és Indokína példájára további ázsiai államok (Indonézia, India) is kommunistává válnak („dominó-elmélet”). Ennek meggátlása érdekében igyekezett kiterjeszteni szövetségi rendszerét. Továbbra is ragaszkodott ahhoz, hogy Latin-Amerika kizárólagos érdekszférájába tartozik (lásd a Monroe-elvet). Ezt politikai feltételekhez kötött kölcsönökkel, koncessziókkal („dollárdiplomácia”), de szükség esetén fegyverrel is kikényszerítették (pl. 1954, Guatemala). Washington pozíciókat akart szerezni a Közel-Keleten is. Erre eleinte a briteken keresztül törekedett. 1955-ben aláírták a bagdadi paktumot, amivel felállt a Közel-Keleti Szerződés Szervezete (METO – Anglia, Törökország, Irak, Irán, Pakisztán), amely azonban kevésbé volt sikeres, mint a SEATO vagy az ANZUS – noha ez tette volna teljessé a Szovjetunió bekerítését. 1958-ban az iraki puccs után Irak ki is lépett, ekkor a szervezet neve CENTO-ra változott (Központi Szerződés Szervezete).

Az ANZUS, a SEATO, és a METO-tagállamai:
a NATO-val együtt teljesen körbekerítették a szovjet blokkot

1956-ban az SZKP XX. kongresszusa megerősítette a békés egymás mellett élés elvét. A háborút elkerülhetőnek nevezték, de minden más téren versenyre kívántak kelni a Nyugattal. A „személyi kultuszt” elítélő titkos Hruscsov-beszéd megrázkódtatta a keleti blokkot. Részben ez okozta 1956. október 23-án a magyar forradalom kirobbanását, amelynek harcait a Dulles-féle felszabadítási jelszavak is bátorították, bár az USA-nak nem állt szándékában katonai segítséget adni. 29-én megkezdődött a szuezi válság is: izraeli, brit és francia erők megtámadták Egyiptomot a szuezi csatorna államosítása miatt (második arab–izraeli háború). Az akciót az USA is elítélte, s a szovjetekkel közösen követelte az agresszió leállítását. Ezután született meg az Eisenhower-doktrína (1957), amely a Közel-Keleten is a kommunizmus feltartóztatását tűzte ki célul. (Egyiptom feltűnően jó viszonyt ápolt ekkor Moszkvával.) Suez után erősödött az algériai felkelés is (1958-ban ki is vívta függetlenségét a franciáktól).

A fejlődő országok egy része ugyanakkor nem akarta elkötelezni magát egyik szuperhatalom mellett sem. 1954-ben India és Kína elfogadta a békés egymás mellett élés öt alapelvét (pancsa szila). 1955-ben zajlott a bandungi konferencia (Indonéziában). 29 ázsiai és afrikai ország, köztük Kína, India és Egyiptom itt fellépett a (neo)kolonializmus ellen. Végül 1961-ben Belgrádban hivatalosan is megalakult az el nem kötelezett államok mozgalma, melynek vezetői Dzsavaharlal Nehru indiai miniszterelnök, Kwame Nkrumah ghánai, Gamal A. Nasszer egyiptomi, Szukarno indonéz és Josip Broz Tito jugoszláv elnök voltak.

A bandungi konferencián résztvevő államok – Nehru, Nkrumah, Nasszer, Szukarno és Tito

1957. március 25. az európai integráció jelentős napja. A Római Szerződés révén létrejött az Európai Atomenergia-közösség (Euratom) és az Európai Gazdasági Közösség (EGK, Közös Piac). Az EGK-Bizottság első elnöke Walter Hallstein (NSZK) lett. Európai Bíróság, 1958-tól pedig Európai Parlament is alakult. Az alapítók a Montánunió tagjai voltak (NSZK, Olaszország, Franciaország, Benelux államok). A tagok elfogadták, hogy az NDK és NSZK közötti árucseré belkereskedelemnek számít. Az EGK-ból kimaradt államok (Anglia, Svájc, Ausztria, Portugália, skandináv országok) rivális szervezetként 1959-ben alapították meg az Európai Szabadkereskedelmi Társulást (EFTA).

Továbbra is megoldatlan maradt a német kérdés. Hallstein még 1955-ben külügyi államtitkárként fogalmazta meg azt az elvet, hogy az NSZK (a Szovjetunió kivételével) nem ismer el olyan államokat, amelyek diplomáciai viszonyt létesítenek az NDK-val (Hallstein-doktrína). Moszkva és Kelet-Berlin számára viszont egyre több gondot okozott Berlin három nyugati szektora. A város belső határain át évente százezres számban menekültek keletnémetek Nyugatra. Hruscsov 1958 novemberében a berlini ultimátumban azt követelte a nyugatiaktól, hogy fél éven belül vonuljanak ki Nyugat-Berlinből és azt alakítsák demilitarizált szabad várossá – ha ez nem következik be, a Berlinbe vezető utak ellenőrzését a keletnémetek kezébe adta volna. Ez akár újabb berlini blokádot okozhatott volna. A Nyugattal folyó tárgyalások eredménytelenül zárultak. Hruscsov mégis visszavonta az ultimátumot, cserébe elérte, hogy 1959 májusában genfi négyhatalmi konferenciát rendeztek mindkét német állam részvételével. Ennek

során Eisenhower meghívta a szovjet első titkárt az USA-ba, aki el is látogatott oda. (Mao, akit már a személyi kultusz elleni fellépés is feldühített, e lépést Hruscsov antimarxizmusának jeleként értékelte.) 1960-ban Párizsban tárgyaltak volna újra a kérdéstről, de közben a szovjet légvédelem lelőtt egy amerikai U2 kémrepülőt Szverdlovszk felett, így az egyeztetés meghiúsult. Az 1961 elején hivatalba lépő John F. Kennedy elnök sem akart lemondani Berlinről, de 1961 nyarán Bécsben újabb tárgyalásra hajlandó volt. Egyik fél sem engedett, így a válság ismét kiéleződött, háború fenyegetett. Ezúttal az NDK önállóan lépett: 1961 augusztusában lezárta a keleti és nyugati szektorok közötti átjárókat, majd felépítette a berlini falat, hogy meggátolja a Nyugatra szökéseket. S bár ezután szovjet és amerikai tankok néztek farkasszemet egymással, végül mindkét fél beletörődött a fennálló helyzetbe.

Hruscsov berlini ultimátuma (1958. november 27.)

Ha Nyugat-Berlin lakói jelenlegi életformájukat, amely a magánkapitalista tulajdonon nyugszik, meg akarják tartani, az az ő dolguk. [...] A Szovjetunió a maga részéről lehetségesnek tartja, hogy Nyugat-Berlin kérdése úgy oldódjon meg, hogy létrehoznak egy önálló politikai egységet – egy szabad várost. [...] Meg lehetne állapodni a szabad város demilitarizálásában, és abban, hogy ott semmilyen haderő ne állomásozzon. A négy hatalom, amelyek a háború utáni Berlin közös igazgatásában érdekelték voltak, a két német állammal együtt kötelezettséget vállalhatnak arra, hogy Nyugat-Berlin mint szabad város státuszát figyelembe veszik, mint ahogy azt például az Osztrák Köztársaság státusza esetén megtették. [...]

A szovjet kormányzat [...] fél évig nem gondol változtatásokra, amelyek az USA, Nagy-Britannia és Franciaország Nyugat-Berlinből a Szövetségi Köztársaságba irányuló katonai szállításait [...] illetik. [...]

Amennyiben az említett határidő nem lenne elegendő arra, hogy megfelelő egyezsége jussunk, úgy a Szovjetunió az NDK-val történt megegyezés által a tervezett intézkedéseit keresztülviszi. [...] a Német Demokratikus Köztársaság, mint minden más önálló állam, a területét illető kérdésekben teljesen illetékes, azaz feljogosított a földön, a vízen és a levegőben gyakorolnia kell.

Hruscsov agresszív fellépése mögött a fegyverkezési versenyben elért szovjet sikerek is ott álltak. 1957-ben a szovjetek juttattak a világűrbe először ember alkotta tárgyat (műholdat), majd 1961-ben Jurij Gagarin személyében az első embert is. A szputnyik-sokk katonai jelentőséggel bírt: aki a világűrbe feljuttat egy rakétát, az bármilyen távoli területre ki tud löni egy nukleáris töltetet. Az interkontinentális rakéták és az űrverseny terén a szovjetek pillanatnyi fölényre tettek szert, ami magabiztossá tette a szovjet első titkárt. Kennedy ugyanakkor már 1961-ben szakított a tömeges megtorlás elvével (amely szerencsére sosem vált gyakorlattá); úgy vélte, hogy a szovjet katonai akciókra „rugalmas választ” kell adni.

Az első amerikai interkontinentális rakéta indítása

Többet akarok tudni

Gaddis, John Lewis: *Most már tudjuk. A hidegháború történetének újraértékelése*. Budapest: Európa, 2001. 107–353.

Fischer Ferenc: *A megosztott világ. A Kelet–Nyugat, Észak–Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1945–1989)*. Budapest: IKVA, 1992. 137–210.

Ellenőrző kérdések

Nyissa meg az alábbi fájlt és válaszoljon a feltett kérdésekre!

otvenesevek.htm

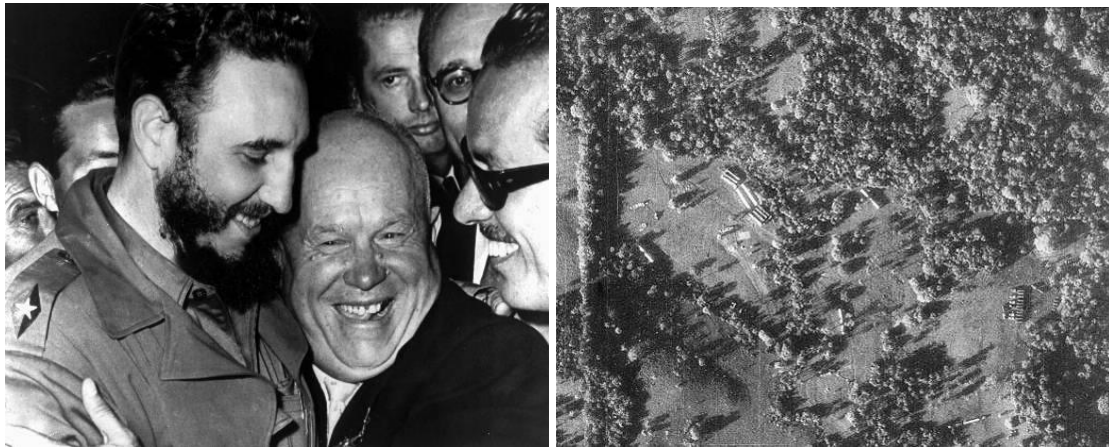
Ha nem érte el a 75%-ot, nézze át újra a lecke szövegét és ismétlje meg a tesztet!

Feladat a kiválósághoz

Kutasson a könyvtárban és interneten a hidegháború historiográfiája témájában. Milyen nagy történetírói interpretációk születtek erről 1945 óta?

9. A kubai rakétaválságtól Helsinkig

Az **interkontinentális rakéták** egy csapásra véget vetettek az Egyesült Államok addigi védett helyzetének: az „**óceánpajzs**” megszűnt. Ugyanakkor e rakéták drágák voltak, számuk pedig kicsi, így Hruscsov továbbra is **törekedett közelebbi bázisok megszerzésére**, ahonnan közep-hatótávolságú rakétával is elérhette az USA-t. Erre Kuba szigete nyújtott lehetőséget. Kubában **Fidel Castro** forradalmárai **1959** elején megdöntötték az amerikai barát, korrupt rezsimit. Eisenhower tervet dolgoztatott ki a **CIA**-val Castro megdöntésére. Gazdasági szankciókat léptettek életbe, majd már Kennedy idején, **1961 április**ában a **Disznó-öböl**ben partra szálló kubai **emigránsok gyors és súlyos vereséget** szenvedtek. Castro eredetileg nem volt kommunista, ám az USA akciói Hruscsov karjai közé lökték őt. Mindez súlyos csapás volt a **Monroe-elv**re is. A **Kennedy-doktrína** értelmében az USA ezután is mindent megtett azért, hogy Latin-Amerikában feltartóztassa a kommunizmus terjedését.

Castro Hruscsov karjai között – Amerikai kémrepülőgép fotója a kubai rakétákról

A Szovjetunió igyekezett ellátni az amerikai szankciók alá helyezett Kubát. Az **1962 őszi** légifelvételről kiderült, hogy ennek során **támadó jellegű közepes hatótávolságú rakéták** is érkeztek a szigetre. Hruscsov igazolni akarta, hogy a Szovjetunió katonailag egyenrangú az USA-val. (A sikerre azért is szüksége volt, mert a szovjet–kínai viszony látványosan romlott. Hruscsov Indiát támogatta Kínával szembeni határvitájában is.) Kennedy **1962. október 23**-án bejelentette, hogy **blokád alá helyezi Kubát**, újabb fegyverek bejutását nem engedélyezi, majd **követelte a már ott levő rakéták kivonását** is. A **kubai rakétaválság** során két héten át a világ az atomháború veszélyét élte át. Hruscsov és Kennedy üzenetváltásai **végül kompromisszumot** hoztak: a szovjetek kivonták rakétaikat Kubából, az USA pedig Törökországból. Washington vállalta, hogy nem támadja meg Kubát. Castro azonban Latin-Amerika forradalmasítására készült. Kennedy a Kubához hasonló forradalmakat egy **új Latin-Amerika-politikával** is próbálta megelőzni: a **Szövetség a Haladásért** program (**1961. március**) segélyeket ajánlott fel a kontinens államainak az életkörülmények javítása érdekében.

Hruscsov és Kennedy üzenetváltása (1962. október)

[Hruscsov:] Ennélfogva javaslom: mi hajlandók vagyunk kivonni Kubából azokat a fegyvereket, amelyeket Ön támadó fegyvereknek tart. Készek vagyunk ezt megtenni és erről bejelentést tenni az ENSZ-ben. Az Önök képviselői pedig azt jelentsék be, hogy az Egyesült Államok a maga részéről, tekintetbe véve a szovjet állam aggodalmát, kivonja a maga hasonló eszközeit Törökországból. [...] a szovjet kormány ünnepélyesen megígéri, tiszteletben tartja Törökország határai sérthetlenségét és szuverenitását [...] Az amerikai kormány a maga részéről a Biztonsági Tanácsban ugyanilyen nyilatkozatot tegyen Kubával kapcsolatban.

[Kennedy:] Mi a magunk részéről beleegyeznénk megfelelő rendelkezések meghozatalába az ENSZ-en keresztül, hogy biztosítható legyen az alábbi kötelezettségek folyamatos teljesítése:

- a) az érvényben lévő vesztegző-rendelkezések gyors megszüntetése;
- b) annak szavatolása, hogy nem éri támadás Kubát. [Törökországról ekkor még nem tett említést – B.P.]

A hidegháború legsúlyosabb konfliktusa után mindkét fél belátta a tárgyalások fontosságát. A háborút már csak egy örült (illetve Kína) kockáztatta volna meg, de el akarták kerülni, hogy véletlenül, félreértés miatt kerüljön rá sor. Az enyhülés új szakasza indult el, ahol már nem csak tárgyalások folytak, de több eredmény is született. 1963-ban elsőként „forró drót” létesült: Washington és Moszkva között állandó információcsere indult el. 1963. augusztus 5-én Moszkvában aláírták az atomcsend-egyezményt is, amely a légkörben, a világűrben és a víz alatt végzett kísérleti atomrobbantásokat megtiltotta (a föld alatti robbantásokat nem).

A francia–német megbékélés alapidokumentumát is 1963-ban írta alá De Gaulle és Adenauer. A két ország együttműködési szerződése révén valóra vált Churchill jóslata: az európai integráció motorja ez a két ország lett. 1965-ben az EGK, a Montánunió és az Euratom egysítésével létrejöttek az Európai Közösségek (EK). 1968-ra (fokozatos lépések után) megvalósult a Közösségek teljes vámuniója, egységes külső vámokban is megegyeztek. Az atomhatalommá váló Franciaország nagyhatalmi ambíciókkal is fellépett. De Gaulle ellenezte az USA európai túlhatalmát, s végül 1966-ban kilépett a NATO katonai szárnyából. Megvétózta a britek belépését is az EK-ba, mivel Londont az USA trójai falovának tekintette. De Moszkva hiába remélte, hogy a franciákhoz közeledve meg tudja bontani a NATO egységét.

Fordulat történt a harmadik világban is. A gyarmatok függetlenedése, a dekolonizáció felgyorsult. 1960-ban egész sor afrikai ország lett önálló (Afrika éve), s ezen államok az ENSZ tagjai is lettek. A Szovjetunió a nemzeti felszabadító (elsősorban baloldali és forradalmi) mozgalmakat (pénzzel, fegyverrel) kiemelten támogatta. Hasonlóan járt el az USA az anti-kommunista mozgalmakkal. A legtöbb térségben regionális tömörülések is létrejöttek. Az Arab Liga már 1945-ben megalakult Kairóban, 1950-től katonai és gazdasági koordináció is formálódott tagjai között. Az Amerikai Államok Szervezete (OAS) 1948-ban Bogotában jött létre. Ezt követte az Afrikai Egység Szervezete (OAU, 1963, Addisz Abeba), végül a Délkelet-Ázsiai Nemzetek Szövetsége (ASEAN, 1967, Bangkok).

Fokozatosan eszkalálódott az ötvenes évek közepétől zajló második indokínai (vagy vietnami) háború. Kommunista gerillák (az észak-vietnamiak által 1960-ban alapított Vietkong egységei) polgárháborút folytattak Dél-Vietnamban. A déliek egyre növekvő amerikai támogatást kaptak, különösen 1964 nyári tonkini incidens után, amikor egy amerikai hadihajó és északi erők között kisebb lövöldözésre került sor. Erre már Kennedy halála (dallasi merénylet, 1963) után, Lyndon B. Johnson elnöksége alatt került sor, aki egyre jobban belebonyolódott a háborúba (több száz ezres erőt bevetve). Johnson bombázni kezdte az északi területeket is, válaszul az ottani néphadsereg is nyíltan beavatkozott a háborúba. A kommunisták 1968 januári támadása, a Tet-offenzíva után az USA fokozatosan kivonta erőit (a háború „vietnamizálása” címén, miközben a harcok épp átterjedtek Kambodzsára és Laoszra – ott húzódott a Vietnam két részét összekötő Ho Si Minh-ösvény). A háború jelentős amerikai presztízavesztéssel járt. Az 1975-ben megkötött béke kommunista uralom alatt egyesítette az országot.

Vietkong harcosok átkelnek a mocsáron – Meggyilkolt vietnami civilek, My Lai, 1968

A szovjetek is súlyos gondokkal küzdöttek. 1964-ben Kína is atomhatalommá vált, de az atomcsend-egyezményhez Párizshoz hasonlóan nem csatlakozott. Mao az atomháborútól sem riadt volna vissza, így az enyhülés (és a desztalinizálás) miatt szakított Moszkvával, amelyet a világforradalom elárulásával vádolt. A két ország közt területi viták, s ezért fegyveres határidensekre is voltak (a legsúlyosabbra 1969 tavaszán az Usszuri folyónál került sor). A két kommunista ország között csaknem (atom)háború robbant ki. Moszkva ekkor (1971 nyarán) a Kínával szintén határvitában álló Indiával szövetkezett.

A szovjet kormány nyilatkozata Kína részére (1963. augusztus)

A Kínai Népköztársaság kormányzóvivőjének [...] nyilatkozatából az derül ki, hogy a kínai vezetők végtelemül neheztelnek a Szovjetunióra, amiért nem bocsát Kína rendelkezésére atomfegyvermintákat.

A szovjet kormány már több intézkedést tett, hogy meggyőzze a KNK kormányát: a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozása a béke érdekeit [...], a Kínai Népköztársaság érdekeit is szolgálja. Történelmileg alakult úgy, hogy a szocialista országok közül egyedül a Szovjetunió gyárt atomfegyvert. [...]

Minden lenini elvet valló kommunistának undorodva vissza kell utasítani a termonukleáris háború kérdésnek olyanfajta felvetését [mint amilyen Kínájé]: semmi az, ha elpusztul az emberiség fele, elpusztul 300 millió kínai, ezzel szemben eltörlik a föld színéről az imperializmust...

A szuperhatalmaknak fontossá vált, hogy az atomfegyverrel rendelkező országok körét korlátozzák. Hosszas tárgyalások után a szovjet, amerikai és brit kormány 1968. július 1-jén aláírta az atomsorompó-szerződést, amelyben vállalták, hogy nem adnak tovább atomfegyvert olyan államoknak, amelyek nem rendelkeznek még azzal. (Párizs és Peking e szerződést sem írta alá.) Az atomfegyverrel nem rendelkező aláírók vállalták, hogy később sem vesznek át, illetve nem is állítanak elő ilyen fegyvereket. A hatvanas évek végére a szovjetek nukleáris arzenálja felzárkózott az USA-hoz, fegyverkezési egyensúly alakult ki. Gyors ütemben fejlesztette a Szovjetunió a hadiflottáját és atom-tengeralattjáróit is.

1964 októberében Hruscsovot pártbeli ellenfelei puccsal megbuktatták. Utódja Leonid Brezsnyev lett. Külpolitikája kiszámíthatóbb volt, mint a hirtelen haragú elődjéé. Végképp lemondott a világgazdasági centrum elleni támadásról és a nemzetközi osztályharc fő frontját a harmadik világba helyezte át. Jelentős gondot okoztak neki viszont európai csatlósai, elsősorban Románia, amely akadályozta a blokk gazdasági és katonai integrációját. 1968-ban a VSZ öt állama (a románok kivételével) bevonult Csehszlovákiába, hogy véget vessen a prágai tavasz reformjainak. A szovjet vezető kifejtette: ha egy országban a szocializmus ügye veszélybe kerül, az nem az illető állam magánügye, hanem a blokk közös felelőssége a rendszer megvédése (Brezsnyev-doktrína). Az intervenció a magyar 1956-hoz hasonlóan nem váltotta ki a Nyugat tiltakozását, hiszen a szovjet érdekszférán belüli esemény volt.

A keleti blokk további súlyos aggodalmait a németkérdéssel függtek össze. Attól tartottak, hogy a potsdami határokat el nem ismerő bonni kormány fegyveres akciót indít majd az NDK és Lengyelország ellen. Tiltakoztak a NATO nyugatnémet területen való atomfegyvertelepítési tervei ellen, követelték Bonntól az 1945-ben kialakult határokat, illetve az NDK elismerését. Ennek érdekében 1965-től ismétlődően egy európai biztonsági konferencia (értekezlet) összehívását javasolták. Az NSZK azonban 1966-ig nem mondott le a Hallsteindoktrínáról. Ekkor nagykoalíció alakult, melynek szociáldemokrata külügyminisztere, Willy Brandt (Nyugat-Berlin volt polgármestere) hajlandó volt lemondani az erőszak alkalmazásáról, valamint az NDK-t kivéve elismerni a keleti blokk államait. Ezt Varsó és Kelet-Berlin elégtelennek tekintette. Fordulat csak Brandt kancellári kinevezése, 1969 után következett. Bonn ekkor új keleti politikát (Ostpolitik) hirdetett, hajlandó volt elismerni a kialakult status quot. Sorra kötötték meg a keleti szerződéseket (1970: Szovjetunió, Lengyelország; 1972: NDK; 1973: Csehszlovákia), amelyben az NSZK elismerte az Odera-Neisse határt, az NDK létét és az 1938-as müncheni szerződés érvénytelenségét. 1973-ban mindkét német állam az ENSZ tagjává vált. A belnémet Alapszerződés (Grundvertrag) ellenére Bonn fenntartotta reményét a német egység későbbi, békés úton való megvalósulására. A keleti szerződéseket

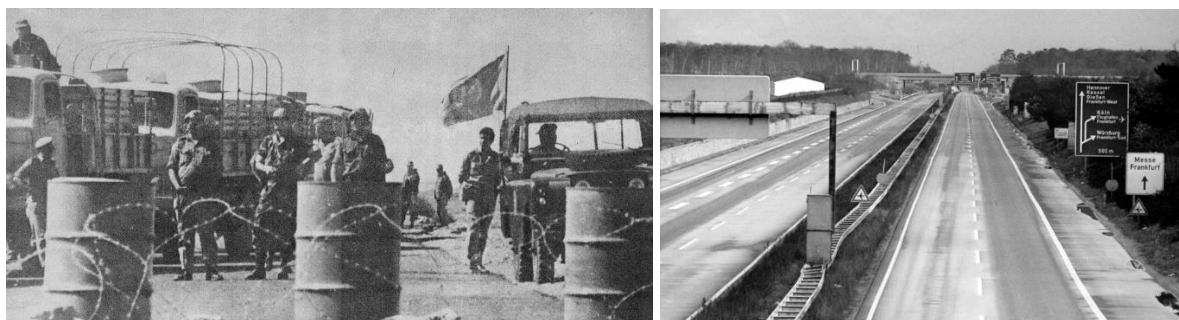
kiegészítette az 1971 szeptemberi négyhatalmi szerződés, amely Nyugat-Berlint jogilag önálló állammá minősítette. Az európai események közül ki kell még emelni az EK első bővítését: 1973-ban végül csatlakozhatott Nagy-Britannia, Írország és Dánia.

Willy Brandt – ...és amint térdre borul a varsói gettó emlékműve előtt, 1970.

Tovább tartott a szovjet–amerikai és a kínai–amerikai közeledés is. Moszkva el akarta kerülni a kétfrontos harcot (Kína és az USA ellen). Az 1969-ben hivatalba lépő amerikai elnök, Richard Nixon (és nemzetbiztonsági tanácsadója, Henry Kissinger) ki is használta a kínai kártyát. Nixon 1972 elején Kínába látogatott, s a sanghaji nyilatkozatban az USA és Kína is lemondott a csendes-óceáni térségben való hegemonia-törekvésről. Kimondták, hogy Tajvan Kína része (1971-től Tajvan helyett a népi Kína lett az ENSZ BT tagja). Nixon ezt követően 1972 májusában Moszkvába utazott (első amerikai elnökként). Két fontos dokumentum született: 1. a stratégiai fegyverzet-korlátozási szerződés (SALT-I), ami nem leszerelést írt elő, csak meghúzta a plafont az egyes fegyverzet típusok számára; 2. a szovjet–amerikai kapcsolatról szóló nyilatkozat, amely az egyenjogúságot, belügyekbe való be nem avatkozást és a háború elkerülését (végcélként pedig a teljes leszerelést) hangsúlyozta.

Feszült maradt a helyzet a Közel-Keleten. 1967-ben Izrael támadta meg a szomszédos arab államokat (harmadik arab–izraeli vagy hatnapos háború), elfoglalva Ciszjordániát, a Golán-fennsíkot és a Sínai-félszigetet. (A keleti blokk államai Románia kivételével megszakították diplomáciai kapcsolatukat Izraellel.) Az arabok 1973-ban próbáltak revansot venni. A zsidó vallási ünnepen, Jóm Kippur napján (október 6.) Egyiptom és Szíria megtámadta Izraelt. Egy merész ellentámadás után patthelyzet, majd az ENSZ békefenntartók megjelenése következett. Moszkva az arabok, Washington Izrael oldalára állt, a két nagyhatalom még háborús előkészületeket is tett. A háború fő következménye az volt, hogy az olajtermelő arab országok jelentősen megemelték a nyersolaj árát. Az 1973-as olajárrobbanás véget vetett a több évtizedes gazdasági konjunktúrának (olajválság). A bretton woods-i rendszer összeomlott. A gazdasági stagnálás ráadásul inflációval is párosult (stagfláció), amit korábban a közgazdászok elvileg is lehetetlennek tartottak. A válságból való kilábalás gazdasági szerkezetváltást, energia-takarékosságot, illetve a globalizációs folyamatok felgyorsulását eredményezte.

ENSZ békefenntartók a Suez–Kairó úton, 1973 – Olajválság: autómentes vasárnap, NSZK

Továbbra is saját érdekszférának tekintette az USA Latin-Amerikát. Amikor Salvador Allende radikális szocialista (de nem kommunista) politikust Chilében 1970-ben elnökké választották, a CIA minden eszközt bevetett megbuktatására. Rengeteg pénzzel is három évbe tellett, mire e célt elérték. Augusto Pinochet tábornok puccsa véres diktatúrát vezetett be.

A keleti blokk által kezdeményezett biztonsági konferencia megrendezésére 1975 nyarán került sor a semleges Finnország fővárosában. A nyugati felek elérték, hogy az értekezlet napirendjébe az együttműködési kérdések is bekerüljenek, a résztvevők között pedig ott lehetett az USA és Kanada is. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEE) tárgyalásain Albániát kivéve minden európai állam részt vett. Sokak szerint az 1945 után elmaradt teljes békekonferencia bepótlására került sor. Három nagy témakörben („kosárban”) zajlott eszmecsere: 1. az európai biztonság; 2. a gazdasági, tudományos–technikai együttműködés; 3. a humanitárius együttműködés területén. Ez utóbbin belül a keleti államok elismerték az alapvető emberi jogokat – amit ellenzéki mozgalmak később számon is kértek rajtuk. Bizonyos szempontból azonban a második kosár is súlyos csapást mért a keleti blokkra. Bár előny volt számukra, hogy az addig embargó alá eső csúcstechnológiai termékeket is megvásárolhatták a Nyugattól, de egyúttal közeledniük kellett a tőkés világpiachoz, valamint megindult eladósodási folyamatuk is (az olajárrobbanástól nem függetlenül). A Helsinkii Nyilatkozat mindenesetre az enyhülés csúcspontjának tekinthető. Szerepelt benne még a lemondás az erőszakról; a határok sérthetlensége; a személyek, eszmék, információk határokon át történő szabad áramlásának biztosítása is.

A Helsinkii Nyilatkozat (1975. augusztus 1.)

A részt vevő államok sérthetetlennek tekintik egymás valamennyi határát, valamint minden európai állam határait, és ezért most és a jövőben tartózkodnak attól, hogy e határookra törjenek. [...]

A részt vevő államok, tekintet nélkül egymás közötti kapcsolataikra, tartózkodnak attól, hogy [...] beavatkozzanak egy másik részt vevő állam belső joghatóságának körébe tartozó bel- és külügyekbe. [...]

A részt vevő államok tiszteletben tartják az emberi jogokat és az alapvető szabadságjogokat, beleértve a gondolat, a lelkiismeret, a vallás, a meggyőződés szabadságát, amely mindenkit megillet, nemre, nyelvre és vallásra való tekintet nélkül. [...] Megerősítik az egyénnek azt a jogát, hogy ismerje ezen a téren jogait...

Együttműködés humanitárius és egyéb területeken (1975. augusztus 1.)

A részt vevő államok elő kívánják segíteni, hogy állampolgáraik előtt tágabb lehetőségek nyíljanak magán- vagy szakmai célú utazásokra és ennek érdekében [...] fokozatosan egyszerűsítik és rugalmasan alkalmazzák a ki- és beutazásokkal kapcsolatos eljárásokat; enyhítik azokat a szabályokat, amelyek más részt vevő államok polgárainak mozgására vonatkoznak országuk területén [...]

Elősegítik területükön más részt vevő államok újságjai és [...] nyomtatott kiadványai terjesztésének javítását [...] elősegítik a könyvek és művészeti alkotások terjesztésének további bővítését.

Többet akarok tudni

Fischer Ferenc: *A megosztott világ. A Kelet–Nyugat, Észak–Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1945–1989)*. Budapest: IKVA, 1992. 210–294.

Békés Csaba: Hidegháború–enyhülés új megközelítésben. *Külügyi Szemle*, 13. évf. (2014) 4. sz. 3–16.

Ellenőrző kérdések

Nyissa meg az alábbi fájlt és válaszoljon a feltett kérdésekre!

kuba-helsinki.htm

Ha nem érte el a 75%-ot, nézze át újra a lecke szövegét és ismételje meg a tesztet!

Feladat a kiválósághoz

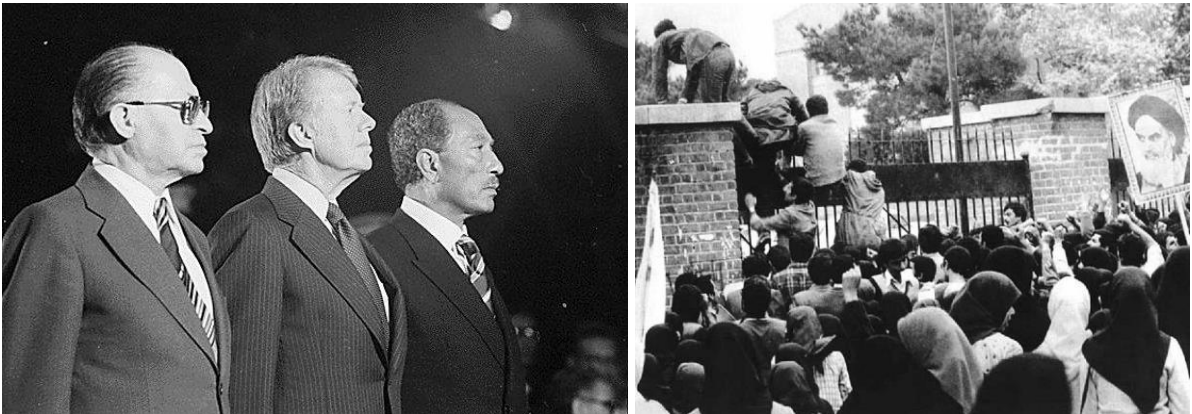
Gyűjtsön olyan magyar, illetve egyetemes történelmi sorsfordító eseményeket, amelyek október 23-án történtek! Keressen rá más neves dátumokra is.

10. A hidegháború vége

Helsinki után az **enyhülési folyamat megtorpant**, bár az EBEE számos utótalálkozón folytatódott (Belgrád, **1977–78**; Madrid, **1980–83**; Bécs, **1986–89**). A **Szovjetunió erőteljesen fegyverkezett**, kihasználva a számára is előnyös olajár-emelkedést. Ázsia és Amerika után a fekete kontinensen is megjelent a kommunizmus fenyegetése: Moszkva **egyre több baloldali rezsimet kezdett támogatni Afrikában**. A szovjet befolyás Etiópiában, illetve az utolsók közt felszabadult volt portugál gyarmatokon (pl. Mozambik, Angola) érvényesült, időnként kubai katonák fedezékében. E területekre **rengeteg szovjet fegyver** is érkezett, ami riadalmat keltett még Latin-Amerikában is. De offenzíven lépett fel Moszkva Kína ellen is, Vietnammal szövetkezve. (Kína később meg is támadta Vietnámot.) A szovjetek tovább növelték flottájukat és **új rakétákat telepítettek**, köztük az **SS-20**-as típust. Ezzel szemben Vietnam után az USA csökkentette katonai kiadásait és hadserege létszámát. Az egyensúly felborult. **1977–78** során ezért **a NATO is katonai kiadásai emeléséről döntött** és fegyverkezési programot fogadott el.

Az USA már Helsinki előtt is **emberi jogi feltételekhez** kötötte a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény megadását; a szovjetek esetében pl. a zsidók kivándorlásának engedélyezéséhez. Moszkva hajlott is erre, de amikor a feltétel nyilvánosságra került, a korábbi kereskedelmi egyezményt is felmondta. **1977-től Jimmy Carter** lett az Egyesült Államok elnöke. **Programja középpontjába az emberi jogokat állította**, aminek biztosítását a keleti blokk tagjai Helsinkiben megígérték. Ezzel a Szovjetunió elleni újabb bírálatok elkerülhetetlenné váltak.

Carter fejezte be az amerikai–kínai viszony normalizálását (**1978** végén, Mao **1976**-os halála után), és kísérletet tett **a közel-keleti konfliktus rendezésére**. Sikertült tárgyalásra rávennie **Anvar Szadat** egyiptomi elnököt és **Menáhem Begin** izraeli miniszterelnököt. A **Camp David-i egyezmény (1978)** után **a két ország békét kötött** (a Sínai-félszigetet Izrael kiürítette). A békét sem a palesztinok, sem a radikális izraeliek nem fogadták el. Szadatot arab szélsőségesek **1981**-ben meggyilkolták, **1982**-ben pedig Libanonban **újabb arab–izraeli háború** kezdődött.

Begin, Carter és Szadat Camp David-ben – Iráni tüntetők ostromolják az USA nagykövetségét

Az **1979-es év fontos eseményeket hozott**. **Január**ban az iráni **iszlám forradalom** megbuktatta **Mohamed Reza Pahlavi** perzsa sahót, az amerikaiak szövetségését. Utóda, **Ruhollah Khomeini** ajatollah élesen USA-ellenes politikát folytatott, **november**ben hívei az Egyesült Államok teheráni nagykövetségén több tucat amerikait túszul ejtettek. (A túszmentő katonai akció súlyos kudarcba fulladt.) Eközben az előző években a szovjetek sorra szereztek pozíciókat az olajban gazdag Perzsa-öböl körzetében (pl. Jemenben) és az olaj szállítási útvonalai mentén. **Június**ban Bécsben Carter és Breznyev még aláírták a **SALT-II** szerződést, de ekkor kiderült az is, hogy Kubában szovjet harci dandár állomásozik. Kuba támogatást nyújtott a nicaraguai **sandinista** forradalmároknak, akik **július**ban megbuktatták a helyi diktátort. **December 12**-én a NATO elfogadta ún. **kettős határozatát**, amely **1983**-tól a nagyszámú **Pershing-rakéta** telepítését irányozta elő, ha a Szovjetunió nem szereli le az SS-20-as rakétáit. A legfon-

tosabb esemény azonban az **év legvégén** következett: a **Szovjet Hadsereg bevonult Afganisztánba**, hogy megvédje az előző évben hatalomra jutott Moszkva-barát kormányt. Ezzel 1945 óta először a szovjet hadsereg nyíltan túllépett saját befolyási övezetén, ráadásul a Perzsa-öböl közelében, stratégiai ponton. **Carter keményen válaszolt**: leállította a SALT-II. ratifikálását, majd **1980. január 23-án** elmondott beszédében megfogalmazta a **Carter-doktrínát**: az USA **katonai erővel is fel kíván lépni** a Perzsa-öböl elleni bármely támadással szemben. Bejelentette a moszkvai olimpia bojkottját (később a szovjetek is ezt tették Los Angeles-szel), súlyos gazdasági szankciókat, továbbá az **1973-ban** megszüntetett általános hadkötelezettség visszaállítását is. A szovjet–amerikai viszony régóta nem látott mélypontra süllyedt.

A Carter-doktrína (1980. január 23.)

Az Afganisztán elleni szovjet invázió következményei a második világháború óta a legsúlyosabb veszélyt jelenthetik a világbékére. [...]

A Szovjetunióknak konkrét árat kell fizetnie agressziójáért. Mi és más országok, miközben folyik az invázió, nem folytathatjuk tovább a Szovjetunióval való kapcsolatainkat úgy, mint ezelőtt.

Az Egyesült Államok ezért rendelt el szigorú gazdasági büntető intézkedéseket a Szovjetunióval szemben. [...] Elvágtam az útját annak is, hogy a szovjetek hozzájussanak a fejlett technológiai berendezésekhez és a mezőgazdasági termékekhez. A Szovjetunióval folyó egyéb kereskedelmet is korlátoztam. [...]

Tegyük egészen világossá álláspontunkat. Bármely külső erő kísérletét arra, hogy megszerezze az ellenőrzést a Perzsa-öböl felett, az Egyesült Államok létérdekei ellen intézett támadásnak fogjuk tekinteni. Bármilyen szükséges eszközzel, akár katonai erő alkalmazásával is visszaverjük ezt.

Sok történész ezen eseményeket **kis (vagy második) hidegháborúnak** nevezi, megfelelőekzeve arról, hogy **még a „nagy” hidegháború sem ért véget**. Nem tartható az a nézet, hogy „vagy enyhülés van, vagy hidegháború”. Valójában a hidegháború folyamatosan tartott 1945-től 1989-ig, de voltak enyhébb és élesebb szembenállást hozó időszakai. A kis hidegháború elmélete azért sem tartható, mert **ezúttal csak a szuperhatalmak között nőtt a feszültség**, míg európai szövetségeik szót értettek a másik fél európai tagjaival, sőt közeledtek is egymáshoz.

Lézerfegyverrel felszerelt műhold – Tüntetés a nukleáris fegyverkezés ellen, Bonn, 1981.

Cartert **1981** elején a republikánus **Ronald Reagan** váltotta fel, aki **neokonzervatív** fordulatot és éles szovjetellenességet hozott magával. A Szovjetuniót „a **gonosz birodalmának**” nevezte és **erőteljes fegyverkezési programot** hirdetett meg. Ennek legismertebb eleme az **1983 tavaszán** meghirdetett **Stratégiai Védelmi Kezdeményezés (SDI, közismert nevén a csillagháborús terv)**. Lényege, hogy a világűrbe telepített rakéta-elhárító rendszerekkel kívánta visszaállítani az USA területének 1957 előtti védettségét. Az új rendszernek a költségei is csillagászatiak voltak. Reagan feltételezte, hogy ha **a szovjetek** is belefognak hasonló terv végrehajtásába, akkor **anyagilag nem fogják bírni a versenyt**. A nyolcvanas években (az **1979-es** második olajválság után) az olajárak estek, így a szovjetek bevételei is csökkentek. Így az elnök számításai nem voltak alaptalanok. Az USA jelentősen növelte flottája és szárazföldi csapatai erejét is. Az európai **rakétaleszerelési tárgyalások nem hoztak eredményt**. Reagan **1981 no-**

vemberi ajánlatát a „nulla megoldásra” a szovjetek (a várt módon) elutasították és kudarcba fulladt a **stratégiaifegyver-csökkentésre** irányuló **1982-es** tárgyalás (**START**) is. A NATO így megkezdte saját rakétái telepítését, ekkor a tárgyalások is megszakadtak. A „**pótfegyverkezés**” Nyugaton is heves tiltakozásokat váltott ki, **erős békemozgalom** alakult ki ellene, de mégis végrehajtották. Válaszul a szovjetek is újabb rakétákat telepítettek. 1955 óta példátlan módon öt éven át (**1979–84**) nem került sor szovjet–amerikai csúcstalálkozóra, akkor is csak **Andrej Gromiko** külügyminiszterrel tárgyalt Reagan. Miután azonban erőpozícióba került, **1984. januárjában** Reagan **bejelentette, hogy hajlandó tárgyalni** a fegyverkezés korlátozásáról.

1980-ban Irak megtámadta Iránt. A Szovjetunió és az USA is az agresszort támogatta, különösen Irán sikeres ellentámadása után. Egyes **amerikai vezetők azonban titokban fegyvert adtak el Iránnak**, amiért cserébe Libanonban túsul esett amerikaiak kiszabadítását várták, a befolyt pénzből pedig a **sandinista** nicaraguai kormány elleni gerillákat, a „**kontrákat**” támogatták. Amikor az „**Irán–kontra ügy**” kiderült, **súlyos botrányt** okozott Washingtonban. Az USA más módon is beavatkozott Latin-Amerika egyes országaiban, pl. Grenadában és Salvadorban (**1983–84**). A **Reagan-doktrína** értelmében az **USA minden támogatást meg akart adni az antikommunista ellenállóknak**, hogy visszaszorítsa a szovjet befolyást a harmadik világban. Nem habozott, ha ennek érdekében jobboldali diktátorokat kellett támogatnia.

1982 késő őszén meghalt Brezsnyev. Utolsó éveiben szenilitása jelentősen korlátozta döntéseit. (Nem szánta el magát a lengyel válságba való beavatkozásra sem **1980–81**-ben.) Utódai szintén idős politikusok voltak, akik csak rövid ideig álltak az SZKP élén. **Jurij Andropov** és **Konsztantin Csernyenko** világpolitikai súlya csekély volt. **1985**-ben, **Mihail Gorbacsov megválasztásával új korszak kezdődött**. Az új vezető radikális reformokkal próbálta megmenteni a Szovjetunió válságba kerülő gazdaságát és politikai befolyását. Ez új esélyt nyitott az enyhülés és a leszerelés folytatására. Újra elindultak a START-tárgyalások. **1985**-ben Genfben tartották az **első Reagan–Gorbacsov csúcst**, ahol a közepes hatótávolságú (SS-20-as, illetve Pershing-) rakétákról tárgyaltak. A tárgyalás a reykjavíki (**1986**) és a washingtoni (**1987. decemberi**) csúcson folytatódott, ahol sikerült megállapodni. Az ún. „**dupla nulla megoldás**” volt az **első leszerelési megállapodás** a szuperhatalmak között, amely a szárazföldi indítású közép- és rövidhatótávolságú rakéták (**INF**) teljes leszerelését írta elő. (Ez az összes nukleáris fegyver 3-4%-a volt). Az interkontinentális rakéták leszereléséről szóló **START-tárgyalások is tovább folytak**, de az **1988**-as moszkvai Gorbacsov–Reagan csúcson erről nem sikerült megegyezni (erre csak **1991**-ben került sor, ahol e fegyverek egyharmados csökkentését írták elő).

Szovjet–amerikai szerződés (1987. december 8.)

IV. cikk. A Felek mindegyike felszámolja összes közepes hatótávolságú rakétáit és az ilyen rakéták indítóállásait, valamint [...] összes járulékos építményét és berendezését, mégpedig oly módon, hogy nem később, mint három évvel a jelen Szerződés hatályba lépése után és a későbbiekben se rendelkezék [ilyenekkel] [...]

V. cikk. Mindegyik Fél felszámolja összes rövidebb hatótávolságú rakétáit és az ilyen rakéták indítóállásait [, hogy] 18 hónappal a jelen Szerződés hatályba lépése után és a későbbiekben se rendelkezék [ilyenekkel]

Szovjet SS-20-as rakéta és indítóállás – Reagan és Gorbacsov Washingtonban, 1987.

A szovjet főtitkár takarékosági okokból csökkentette a szovjet külpolitika addigi afrikai, ázsiai és Karib-térségbeli kiadásait. 1988–89-ben kivonták a szovjet csapatokat Afganisztánból is. Moszkva unszolására Kuba is elhagyta Angolát, Vietnam pedig Kambodzsát. Sőt, Gorbacsov 1988 decemberében bejelentette a szovjet hagyományos szárazföldi erők félmillió fős csökkentését is. Ennek nyomán 1989 tavaszán Bécsben tárgyalások indultak egy általános európai haderőcsökkentésről. Hozzá kell tenni azonban, hogy 1988-ban Moszkva a tervezett létszámcsökkentés ellenére is a katonai költségvetés jelentős növelését tervezte; egy kisebb, de lényegesen modernebb fegyverzetű hadsereg létrehozásával. A harmadik világból való kivonulás viszont elkésett: 1988-ra a Szovjetunió anyagilag kimerült.

A Szovjetunió kelet-európai politikáját is sajátos ellentmondás jellemezte. Új alapokra akarta helyezni viszonyát szövetségeseivel, de homályban tartotta, hogy mi is ennek a lényege. Gorbacsov „lebegtette” a Brezsnyev-doktrína érvényességét: hivatalosan nem vonta vissza, de utalt arra, hogy a Szovjetunió (egy bizonyos határig) nem avatkozik be többé a „testvéri” országok belpolitikájába. Hozzátette: „A határ azonban a szocializmus megőrzése”. Feltehetően a szocializmus új modelljét szerette volna elérni, amely szabad választásokon is megmérgetheti magát. Ehelyett azonban teljes rendszerváltásokra került sor. (A témáról bővebben lásd a *Kelet-Európa a második világháború után* című digitális tananyagot.) Moszkva ekkor már nem kontrollálhatta az eseményeket. A szovjet külügyi szóvivő 1989 végén félig tréfából azt jelentette be, hogy a Brezsnyev-doktrína helyett a „Sinatra-doktrína” lép életbe (az énekes *My Way* című dalára utalva). A birodalmi központ megmentése érdekében a szovjetek lemondtak a perifériáról. (Más kérdés, hogy ez sem mentette meg a Szovjetuniót.)

Frank Sinatra My Way című lemeze – Bush és Gorbacsov Máltán, 1989. december

A rendszerváltások ténye és főleg gyorsasága meglepte és aggodalmakkal töltötte el a nyugati vezetőket. A térség (vagy akár egész Európa) destabilizálódásától tartottak, ezért igyekeztek fékezni az eseményeket. Ezért nem akarták kihasználni a Szovjetunió gyengeségét, nem bátorították a blokk szétesését. E folyamat 1989-ben, a csodák évében ment végbe, id. George Bush elnökké válásának első esztendeje alatt. Gorbacsov és Bush 1989 decemberében Máltán befejezettnek nyilvánították a hidegháborút (ami így Jaltától Máltáig tartott).

A változások következtében ismét előtérbe került a már nyugvóponton került német kérdés. Helmut Kohl nyugatnémet kancellár már 1989 novemberében előterjesztette Németország újraegyesítésének tervét. Jellemző, hogy évtizedekkel a háború után ez még mindig ijedelmet keltett Párizsban, Varsóban és Londonban is. A két német állam és a négy volt megszálló hatalom 1990. szeptember 12-én egyezett meg az újraegyesítés feltételeiről (2+4 tárgyalások). Az egységes német állam október 3-án jött létre. A szovjet csapatokat teljesen, az amerikaiakat részben kivonták az országból és az össznémet haderő száma is csaknem felére csökkent. Gorbacsov elfogadta, hogy az egyesült Németország is a NATO tagja marad. A Kohl-kormány viszont újból elismerte az 1945 óta fennálló határokat.

1990. november 21-én az EBEÉ csúcstalálkozóján aláírták a párizsi chartát, Európa új „alkotmányát”, amely a „demokrácia, a béke és az egység új korszakát” deklarálta. 1991-ben feloszlatták a Varsói Szerződést és a KGST-t. A többnemzetiségű jugoszláv és szovjet állam 1991-ben, Csehszlovákia 1993. elején felbomlott. A keleti blokk szétesését a nyugati integráció felgyorsulása ellenpontozta. 1976-tól közvetlenül választották az európai parlamenti képviselőket. 1979-ben bevezették az Európai Monetáris Rendszert, előkészítve egy közös valuta bevezetését. A nyolcvanas években csatlakoztak az EK-hoz a demokratizálódó dél-európai államok (Görögország, Spanyolország, Portugália). Megkezdődött az okmányellenőrzés felszámolása a belső határokon (schengeni rendszer). 1986. február 17-én pedig aláírták az Egységes Európai Okmányt, amely az integráció elmélyítését határozta el (közös külpolitika). 1992 végéig meg kellett teremteni az egységes piacot, amelynek következtében az 1992-es maastrichti szerződés megalapította az Európai Uniót.

Egységes Európai Okmány (1986. február 17.)

1. A Magas Szerződő Felek az Európai Közösségek tagjaiként közösen törekednek közös európai külpolitika kialakítására és végrehajtására.
2. a) A Magas Szerződő Felek vállalják egymás kölcsönös tájékoztatását valamennyi általános érdeklődésre számot tartó külpolitikai kérdésben [...]
b) A Magas Szerződő Felek végleges álláspontjuk kialakítása előtt konzultálnak egymással.
c) valamennyi Magas Szerződő Félnek – saját álláspontja kialakításának és nemzeti intézkedései meghozatalának során – teljes mértékben tisztában kell lennie a többi szerződő fél álláspontjával, s kellőképpen figyelembe kell vennie a közös európai álláspontok kialakításának és érvényesítésének szükségességét. [...]
3. a) Az Európai Politikai Együtműködés jegyében a Külügyminiszterek és a Bizottság egyik tagja legalább évente négyszer találkoznak. A Politikai Együtműködés keretében a Közösségek Tanácsának ülésein külpolitikai kérdéseket is megtárgyalhatnak. [...]
4. A Magas Szerződő Felek szorososan bevonják az Európai Parlamentet az Európai Politikai Együtműködés munkájába.

Többet akarok tudni

Fischer Ferenc: *A megosztott világ. A Kelet–Nyugat, Észak–Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1945–1989)*. Budapest: IKVA, 1992. 297–379.

Békés Csaba: *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztjében, 1945–1990*. Budapest: Gondolat, 2004. 257–302.

Ellenőrző kérdések

Nyissa meg az alábbi fájlt és válaszoljon a feltett kérdésekre!

[hideghaboruвеge.htm](#)

Ha nem érte el a 75%-ot, nézze át újra a lecke szövegét és ismétlje meg a tesztet!

Feladat a kiválósághoz

Készítsen kronológiát *Csúcstalálkozók Jaltától Máltáig* címmel. Használjon internetes forrásokat, de a keressen kronológiákat a könyvtárban is. Írja össze részletesen, hogy melyik csúcson milyen témák kerültek napirendre, és ezek közül mikor hány esetben sikerült egyezsége is jutni. Milyen következtetés vonható le a számokból?